

בבלגיה התקיים ליד תנועת המחתרת הכללית: „חזית-השחרור הבלגית“, ארגון מיוחד בשם „הועד להגנת היהודים“ — C.D.J. „Comite de Defense Juive“, שסביבו התרכזו הפארטיזאנים היהודים⁴⁰. הפארטיזאנים היהודים הוציאו עתונים בצרפתית, בפלאמית וגם באידיש. הם השתתפו בפעולות הצבאיות של הפארטיזאנים הבלגים, וגם עשו פעולות מיוחדות להצלת יהודים בשעת העברתם בהמונים בכיוון למחנות-ההשמדה שבפולין. פעולה מזוינת אחת של הפארטיזאנים היהודים נתפרסמה ביותר. הדבר היה בחודש מאי 1943, בו סידרה הגיסטאפו את מעשה גירוש היהודים ברכבות מיוחדות. פלוגה פארטיזאנית יהודית תיכנה התנקשות באחת הרכבות, שעשתה את דרכה במשמר מזוין של אנשי הגיסטאפו. הרכבת נעצרה בדרכה. הפארטיזאנים היהודים פתחו באש על המשמר הגרמני, ומתוך 1700 יהודים שנמצאו במשלוח זה, נמלטו 500 שהצילו חייהם בעזרת האוכלוסיה הלא-יהודית. מעשה נועז זה מצא בשעתו הד חוק בבלגיה כולה⁴¹.

ביוגוסלביה, בארץ זו, שמלחמת הפארטיזאנים היתה בה למלחמה גלויה וישירה, כללו צבאות הפארטיזאנים של המארשל טיטו עד 30 אלף לוחמים יהודים⁴². הכובש הנאצי סגר את היהודים במחנות-הסגר מיוחדים. אחד המחנות האלה סודר באי מרוחק מחופי דאלמאציה. 450 צעירים וצעירות נמלטו ממחנה זה והצטרפו לשורות הפארטיזאנים של טיטו. הם הצטיינו בקרבות, ומתוכם נפלו 120 איש⁴³. לפי אחת ההודעות של הנאצים, עמד פארטיזאן יהודי בראש הפעולות הצבאיות של מלחמת המחתרת באזורי קרואטיה⁴⁴.

ביוון. יהודי יוון גורשו כמעט כולם ע"י הכובש הנאצי למחנות-המות שבפולין, ואלה שניצלו מהגירוש, תושבי מקדוניה, הצטרפו בהמוניהם לארגוני המחתרת שהצטיינו בפעילות גדולה. מתוך 5 אלפים יהודי מקדוניה, התגייסו עד 4 אלפים לפעולה⁴⁵. גם מהמגורשים לגיא-ההריגה שבפולין

⁴⁰ מפרשת השואה, א': חזית יהודית באירופה, ע' 97.

⁴¹ שם, עמ' 63, Jarblum.

⁴² שם, ע' 73.

⁴³ ביולטין של „פאלקור“, 27 במאי 1945.

⁴⁴ ביולטין של הועדה ליהודי אירופה הכבושה שע"י הסוכנות היהודית לא"י.

יולי 1944, ע' 5.

⁴⁵ שם, עמ' 78, Jarblum.

נמלטו בודדים והצטרפו לשורות הפארטיזאנים. בראשית שנת 1944 בחרו הגרמנים מתוך הנידונים למות שבמהנה אושווינצ'ים פלוגות יהודים לפעולת פינוי ההריסות בגיטו ווארשה. מתוך פלוגות אלו ברחו כמה ממגורשי יוון והצטרפו לצבא הפארטיזאנים.⁴⁶

בסלובקיה, שהיתה נתונה בעול שעבוד כפול: של שלטון הפיקוח העליון הגרמני ושל שלטונות הפאשיסטים הסלובקיים, השתתפו הלוחמים היהודים השתתפות פעילה בארגון המרידה הכללית בחודש אוגוסט 1944. רובם המכריע של יהודי סלובקיה גורש מהמדינה עוד בשנת 1942, ומתוך המעטים שנשארו במקום קמה תנועת התנגדות מזוינת. פלוגות-קרב יהודיות רוכזו בהרים, ובהכנת פעולתם הצבאית נעזרו ע"י צנחנים יהודים מארץ-ישראל. אחד הצנחנים שהשתתף בפעולות-קרב ונפגש עם כמה קבוצות כלליות של פארטיזאנים מעיד, כי אחוז ניכר מהפלוגות הפארטיזאניות המעורבות היו יהודים, אשר בתנאי המציאות שביעירות פחדו להופיע כיהודים. בתוך פלוגה מעורבת אחת של 60 פארטיזאנים מנה השליח הארץ-ישראלי 35 יהודים, שרק אחד מהם הציג את עצמו בגלוי כיהודי. היתה בפעולה קבוצה של 16 פארטיזאנים, שהופיעו לפני מפקדת הפארטיזאנים כסולנים, וכולם היו יהודים שנמלטו מפולין.⁴⁷

כל העובדות הללו הגיעו אלינו בדרך מקרה, ויש לראותם רק כתומר לדוגמה. כי גם קורות תנועת ההתנגדות היהודית המאורגנת וגם מעשי ההתגוננות של לוחמים יהודים שונים לא סוכמו עדיין. פארטיזאנים יהודים הופיעו גם בכמה ארצות אירופה אחרות שנשתעבדו לנאציות, בהונגריה, בפולגאריה, בליטא, בנורבגיה, בהולאנד, באיטליה וכו', אבל פעולותיהם עטופות בצעיף התעלומה וספק אם ביום מן הימים נדע עליהן, כי אגדת הגבורה של הלוחמים נעלמה שם יחד עם מות הגבורים. על הפארטיזאנים היהודים התאכזר הגורל שבעתיים. עליהם היה להלחם ללא קשר עם האוכי-לוסיה המקומית הלא-יהודית ולפעמים גם מתוך יחס עוין של אוכלוסיה זו, ולפיכך היה אחוז הנופלים מבין שורות הפארטיזאנים היהודים, שניספו

⁴⁶ "איניקייט", מאסקווע, נומר 9, 1945.

⁴⁷ חיים חרמש: צנחן עברי בסלובקיה; "בין-הזמנים", תלאביב, ינואר

בקרבות ושנתפסו בידי המרצחים הנאציים, גדול מזה של הפארטיזאנים הלא־יהודים.

(3) הפליטים היהודים בשירותים המלחמתיים:

בחלק מסוים מהמאמץ המלחמתי של בנות־הברית מילאו היהודים תפקיד נעלה עד למאוד, אולם מפאת אופיו נשאר הדבר בחזקת תעלומה עד היום הזה. חלק זה הוא – פעולת אנשי־המדע למען שכלול כלי־המלחמה. גדולי־המדע היהודים, שהצטיינו בפעולה זו היו ברובם גולים מגרמניה הנאצית.

אך גם על חלקם של היהודים בשטחים אחרים של מאמץ־המלחמה הודיעו עד כה מעט מאוד. הפליטים היהודים מגרמניה ומכל שטחי כיבושה, אשר על גבם חרשה הנאציות את חריש זוועותיה, היו הראשונים שהזעיקו את האנושות כולה לעמוד נגד להט ההרס, שנושאת אתה המרידה הנאצית וגם התנדבו ראשונים בכל מקום להילחם בו. התנדבות זו התבטאה בכמה וכמה צורות. הם נזדרזו עם ראשית המערכה להתגייס בהמוניהם לשירות הצבאי. בצבא הצרפתי נרשמו עם פרוץ המלחמה עד 40 אלף מתנדבים יהודים פליטי גרמניה, שעליהם לא חל שירות חובה.⁴⁸ בארצות־הברית של אמריקה התנדבו לשירות הצבאי 33 אחוז ומעלה מהמספר הכולל של הפליטים.⁴⁹ מקבוצת הפליטים היהודים שהעפילו ועלו בשנת 1940 לארץ־ישראל והוגלו ע"י השלטון המנדטורי בתנאים אכזריים למחנה־הסגר באי מאוריציוס, התגייסו מרצונם למעלה מ־200 איש.⁵⁰ מספר ניכר של יהודים יוצאי צ'כוסלובקיה בארץ־ישראל הצטרפו לצבא הצ'כוסלובאקי.⁵¹ יהודים יוצאי יוון, שנמלטו מארצם, התגייסו לשורות הצבא היווני.⁵² בשורות הצבא הפולני שהוקם מחדש בארצות הגולה, אחרי נפילת פולין, נמנו 30 אלף יהודים שנמלטו ממדינתם בזמנים שונים ובתנאים שונים.⁵³ נכונות זו של הפליטים היהודים למלחמה בנאציות היתה ניכרת בכל ארץ שאלה

⁴⁸ „פאקטן און מיינונגען“, ניו־יורק, פברואר 1944, ע' 10.

⁴⁹ „דבר“, 5 ביולי, 1945.

⁵⁰ „הארץ“, 30 באוגוסט 1945.

⁵¹ Cohen: Britains Nameless Ally, London 1942

⁵² שם, ע' 23.

⁵³ „דבר“, 5 ביולי 1945.

הגיעו. הפליטים היהודים אשר רבים מהם היו לשעבר מעורים בכמה וכמה ענפי-כלכלה חיוניים של ארצות-האויב והחזיקו בידם עמדות-מפתח חשובות למדי, עשו הרבה מאוד בשירות החשאי של המלחמה. הם ראו את חיהם קודש למלחמה במגפה הנאצית והעמידו לה את כל ידיעותיהם ואת כל נסיונם. המשטר הנאצי עמד, כנראה, לא פעם על התוצאות הרציניות של שירות זה, וגם הכריז על הדבר ברבים. את הפקודה להפסיק את ההגירה היהודית מגרמניה מאוקטובר 1940, הסבירו השלטונות הנאציים בנימוקים אלה: „בארצות הקליטה מורגש שיסוי מוגבר בגרמניה, מעשה ידי המהגרים היהודים, ונוסף על זאת המציאו המהגרים היהודים לשירות-הריגול של אויבינו ידיעות על המצב הפנימי ברייך”⁵⁴. כנגד זה היתה ההנהגה הצבאית של בנות-הברית שומרת, כמובן, סוד בענינים עדינים אלה, ורק פרט אחד נפלט במקרה מפי אחד מאנשי שירות-המודיעין של בנות-הברית: ביום 17 במאי 1943 מסר מיניסטר-התעופה של בריטניה, אַמרי, בבית-הנבחרים הודעה זו: „שניים מגדולי הסכרים בגרמניה, אחד של 134 מיליון טון מים והשני של 202 מיליון טון נפרצו ע”י המפציצים שלנו. זוהי מהלומה שניתנה לאויב למען נצחונם של בעלי-הברית”⁵⁵. וסמוך לפרסום בשורה זו הופיעה ידיעה נוספת של סוכנות הידיעות הבריטית „רויטר” בו הלשון: „הסכרים הגדולים של מאנה ואיידר הם גורמים יסודיים בכושר הייצור המלחמתי של גרמניה. מומחה יהודי מפורסם שגורש מברלין, והוא פעיל היום בלונדון, יום פעולה זו. אין לגלות את שמו מחשש נקמה בכמה מקרוביו בגרמניה”⁵⁶. אמנם שמו של פליט יהודי זה לא פורסם ברבים, אבל השלטון הנאצי נחפז להיאחז בתגלית זו. כדי להפיג במקצת את המרירות הכללית שנתעוררה בגרמניה עם כובד המהלומה השיאה העתונות הנאצית את דעת-הקהל לענין היהודים: „היהודי הוא היום של התקפת הטירור”, „הגזע היהודי כולו אחראי לנזק הרב שנגרם. הם לא יתחמקו מעונש”⁵⁷, וחזקה עליהם, על הנאצים, שקיימו את דברי האיום. מאז לא נתפרסמו עוד שום פרטים על השירות החשאי של הפליטים היהודים, ובעיקר לא נודע, כאמור, עד היום

⁵⁴ ראה מסמכים, פרק I, ו.⁵⁵ ביולטין של „רויטר”, 18 במאי 1943.⁵⁶ שם.⁵⁷ ביולטין של „רויטר”, 20 במאי 1943.

על חלקם של אנשי-המדע היהודים הגולים בכמה ענפים חיוניים של המאמץ המלחמתי. באיחור רב, עם מסירת פרס נובל של שנת 1945 לממציאיו של ה"פניסילין", נודע, כי באמצאה מהפכנית זו בשדה הרפואה, שהצילה חיים של חיילים פצועים רבים מצבאות בנות-הברית — רב חלקו של מלומד יתודי, פליט גרמניה. מלומד זה, ד"ר אָרנסט חן שמו (באנגלית: צ'אין), שגורש מגרמניה עם עלייתם של הנאצים לשלטון בשנת 1933, המשיך את מחקריו באוניברסיטה של אוקספורד והשתתף בגילוי הפניצילין. בקבלו את הפרס מיד מלך שבדיה אמר: "יורשה-נא לי לראות בזאת את יד הגורל, שגלגל את הזכות ע"י בן העם הנרדף, אשר מיליונים מאחיו נטבחו בידי אותו אויב איום. כיהודי אני גאה ושמח על זאת"⁵⁸.

אכן, יד-הגורל היתה ודאי גם בזאת, שבאותה תגלית מהפכנית אשר יצרה את המלחמה העולמית, בפצצות-האטום, רב חלקם של מלומדים יהודים, גולי גרמניה הנאצית. עם הפעלת פצצת-האטום בחזית יאפאן, נתגלגלו לעתונות העולם כמה פרטים על ממציאיה ואז נודע ברבים, כי בכל שלבי החקירה המדעית של האטום וייצורה של הפצצה השתתפו אנשי-מדע יהודים, פליטי גרמניה. הנה ההודעות המוסמכות: "ביצירת הפצצה האטומית השתתפו מלומדים יהודים, שהוכרחו לצאת מגרמניה מחמת הנא-ציזם, והם: פרופיסור רודולף אָרנסט פערלעס, פרופיסור למתימטיקה שימושית באוניברסיטה של פירמינגהם משנת 1937, וד"ר פראַנץ אוֹיגן סימון, מרצה לטרמזינאמיקה באוקספורד משנת 1933. ד"ר סימון אמר לבא-כוח „רויטר“, כי הם מאשרים שעזרו לבעלי-הברית לזפות בתחרות הפצצה העשויה לקצר את המלחמה"⁵⁹. „עם המלומדים שהשתתפו בהמצאת הפצצה האטומית נמנו גם ד"ר רוברט פריש והחוקרת היהודית בשדה המתימטיקה, ליוה מייסנר (פליטה מגרמניה), אשר הגיעה לפני המלחמה לידי המסקנה שהפליאה את העולם — לענין פיצוץ האטום של אורניום. לא עברו שבועיים והמעבדות הפיסיקאליות של החוקרים האנגליים, האמריקאיים וגם הגרמניים אישרו את הנחתה של המלומדת היהודית"⁶⁰.

עובדה זו, שמלומדים יהודים, קרבנות הרדיפות הנאצים, זכו בהת-

⁵⁸ „הבוקר“, 26 באפריל 1946.

⁵⁹ ביולטין של „רויטר“, 7 באוגוסט 1945.

⁶⁰ ביולטין של „סטא“, 7 באוגוסט 1945.

חרות המכרעת בייצור פצצת האטום, היכתה גלים בתבל כולה. בעתונות העולם הודגש, כי אנגליה ואמריקה הצליחו לפתוח בייצור פצצת האטום לפני גרמניה, משום שהנאצים גירשו את המלומדים היהודים לאנגליה ולאמריקה. „עלינו להודות להיטלר, שהכריח את ליזה מייסנר לברוח לשוודיה, וכן עלינו להודות לו על גירוש גילס בוהר — שני אנשי המדע, שמילאו תפקיד מכריע בפיתוח פצצת האטום“. „רב תודות לך, היטלר!“ — כך הביעה עתונות העולם את התפעלותה ממאמציהם של אנשי-המדע היהודים. אכן, רב חלקם של מלומדים יהודים במעשה הצלת האנושות, ואולם את מיליוני בני עמם קצרה ידם מהציל.

(4) התגייסות הישוב בארץ-ישראל:

במאזן הכללי של המאמץ המלחמתי היהודי קובעת לעצמה התגייסות הישוב בארץ-ישראל מקום מיוחד. מבחינה מספרית לא יכול, כמובן, מאמץ הישוב להתבלט הרבה. מספר היהודים בארץ-ישראל היה עם ראשית המלחמה בסה"כ כדי 3 אחוזים מכלל היהודים בעולם. ואולם כנגד זה הצטיין מבחינת ערכו המלחמתי הגבוה. ושני גורמים כאן: (א) אופיו המיוחד של הישוב, נושא ההכרה המדינית-העצמאית, הטביע על תנועת ההתגייסות חותם של הכרת אחריות לאומית עמוקה; (ב) מצבה הגיאוגרפי-אסטרטגי של ארץ-ישראל ליד אחד מעורקיה המרכזיים של התחבורה העולמית, שעליו התנהלה מערכה ממושכת ורב-תנודות במלחמה זו. גם מארגן המלחמה העולמית בנאציות, וינסטון צ'רצ'יל, הכיר יפה את ערכו המלחמתי של הישוב בארץ-ישראל בזירת היס-התיכון. הוא אמר: „משלת הוד-מעלתו קיבלה על עצמה בימים האפלים של שנת 1940 את הסיכון למלא את חובתה במזרח-התיכון, ובמשך כל הזמן היתה חדורה החלטה תקיפה, שהאוכלוסייה היהודית בארץ-ישראל תקח בכל הדרכים האפשריות חלק בהתנגדותן של בנות-הברית למעשי הדיכוי והאכזריות של גרמניה הנאצית“.¹

ואמנם, גם הישוב בארץ-ישראל היה חדור במשך כל תקופת המלחמה אותה, „החלטה תקיפה“ להכניס „בכל הדרכים האפשריות“ את „חלקו“. אולם החלטה תקיפה זו לא מצאה כר נרחב לפעולה. הישוב אשר מילא

¹ ראה מסמכים, פרק III, ל"א.

בהתנדבות תפקיד אחראי ורב הכרעה בזירת המלחמה של יס-התיכון כולו. היה צריך להיאבק קשה — על זכותו להיאבק. הישוב הביע את נכונותו למערכה, גם עמד מוכן ליצור את המסגרת המתאימה לניצול מלוא כוחותיו לטובתה, אך מהיותו נושא התביעה המדינית העצמאית, ביקש להיות במסגרת זו עצמאי, וזה לא ניתן לו, לאמור לא ניתנה לו האפשרות להגשים את תכנית התגייסותו המלאה (ועל זה עוד יסופר). אבל במידה שרכש לו קמעה-קמעה, עמדה אחרי עמדה, שלב אחרי שלב, את זכות ההשתתפות במערכה, הראה את יכולתו, את להט המלחמה שלו, את נכונותו, הישוב, שהיה גם היוזם וגם המוציא לפועל את ארגון שירותי-המלחמה שלו, צשה בשלושה כיוונים: (א) בגיוס לחזית, (ב) בגיוס המשק לצרכי המלחמה, (ג) בגיוס השירות המדעי לצרכי המלחמה. ובשלושה אלה בא לידי ביטוי רצון המלחמה שלו. בני הישוב שנכנסו לשירות הצבאי הפעיל שאפו להתיצב בקו-האש של החזית ולא פעם התנדבו לתפקידים המסוכנים ביותר, כגון „פלוגות-המוות“ ולפלוגות הצנחנים; משניתן לישוב לגייס חלק מכוחותיו למען הייצור המלחמתי, העמיס על עצמו מרצונו וביזמתו כמה תפקידים רציניים גם בתעשיה המלחמתית, וגם באספקה לשעת חירום ובמילוי עבודות חשובות בעורף; המוסדות המדעיים של הישוב עשו כמה עבודות חשובות, שעוררו הכרה כללית. לשם הדגמת הישגיו של הישוב בכל השירותים המלחמתיים נביא בזה כמה מספרים ועובדות: במשך תקופת המלחמה נתקבלו מהישוב לצבא למעלה מעשרים וששה אלף מתנדבים: 21.851 גברים ו-4.933 נשים. מהם הגיעו לדרגות הקצינות 500 חיילים וחיילות, בערך. שירות המתנדבים היהודים בצבא היה מגוון למדי. בכל חטיבות חילות-היבשה (20 אלף בערך), בשירות הרפואי (200 רופאים, מלבד כוחות-עזר), בחיל התעופה (כאלפיים), בשירותי הצי (למעלה מאלף), בחיל-העזר של נשים (עד 3.600 מתנדבות)². נוסף על אלה התנדבו למעלה מ-5 אלפים יהודים לחיל-הנוטרים, אשר מילא כמה תפקידים של שירותי-עזר לצבא. המתנדבים היהודים היו מפוזרים בפלוגות מיוחדות, בקבוצות קטנות ואף כבודדים, בין יחידות הצבא הבריטי שבכל זירת-הקרב במזרח הקרוב, וגם מחוצה לה. פיזור זה בא משתי סיבות: (א) בשנים הראשונות

² ספרית החיל: ההיאבקות על צבא יהודי, עמ' 94.

של המלחמה התנגדה מפקדת הצבא הבריטי לגיוסו הכללי של הישוב, ורק טיפין-טיפין, לפי הזמנה מפורשת ומוגבלת, היתה מקבלת יהודים לשירותים שונים ביחידות צבאיות שונות. (ב) ברשות הישוב נמצא מבחר גדול של מומחים מקצועיים ראשונים במעלה בכמה וכמה שטחים, והללו נוצלו לתפידים אחראיים באזורים הנרחבים ביותר. ממתנדבי הישוב נצטרפו פלוגות מיוחדות של כל מיני שירותי ההנדסה (פלוגות-שדה, פלוגות אימונים, חשמלאים, הסוואה, ציוד מכאני כבד, מדפיסי מפות, בתי-מלאכה של הצי וכדומה) והובלה (אספקה לחזית, פלוגות ספקי-מים, עובדי ים ונמלים, עובדי הצי וכדומה), חרושת וציוד, איתות, תותחנות, התגוננות אנטי-אווירית וכו'. גם המתנדבות בחיל-העזר של הנשים „א. ט. ס." ובחיל-העזר המיוחד של הנשים בכוחות-התעופה „ה. א. א. פ." מילאו תפקידים אחראיים ומגוונים. להט הקרב של חיילי הישוב התבלט במילוי כמה תפקידים מיוחדים. לא מעטים מהחיילים העברים התנדבו לשירות „קומאנדו", היינו, לחטיבות המתאבדים, או „פלוגות המות", שפעלו במדבר המערבי, באי ים-התיכון ובאפריקה המזרחית. על היקף פעולתם ועל מידת-הישגיה לא נודע הרבה. על עלילת-גבורה אחת יוצאת מן הכלל של פלוגת קומאנדו יהודית, שסופה היה טראגי מאוד, נתפרסם ברבים חמש שנים לאחר המעשה. נביא בזה עדותה של המפקדה הבריטית הראשית במזרח-התיכון במכתבה אל הסוכנות היהודית מיום 19 באוקטובר 1943: „ב-18 במאי 1941 יצאו מחיפה 23 איש, שנתגייסו על ידכם תחת פיקודו של מיג'ור, לבצע פעולה מלחמתית חשובה שהיתה קשורה במערכה בסוריה. אחרי בירור מדוקדק וחקירה ממושכת הנני מצטער להודיעכם, כי כל האנשים נעדרים, ואין יסוד לתקוה מתקבלת על הדעת שהם עודם בחיים. רצוני להביע הערצתי העמוקה לרוח העוז והגבורה אשר דחפה את האנשים האלה לקבל על עצמם את השליחות המסוכנת הזאת מטעם שלטונות הצבא הבריטיים. הואיל-ונא למסור לקרוביהם את רגשי הערכתנו וצערנו העמוקים".³ ועוד יש עדות מוסמכת, כי באמצע אותה שנת 1941, בזמן הפלישה לסוריה, בוצעו בהצלחה רבה פעולות של חבלה ותפיסת עמדות חיצוניות של האויב ע"י מתנדבי הישוב.⁴

³ „דבר", 17 במאי 1946.⁴ תרשיניהא, ע' 256.

על פעולת הצנחנים העברים המתנדבים אין הודעות מפורטות משל-טונות הצבא, כי בפעולות כאלה שומרים סוד גם לאחר עשייתן. ואולם ידוע, כי בשנת 1944 יצאו בשליחויות צבאיות חשובות 32 צנחנים ממתנדבי הישוב, 29 גברים, 3 נשים, והגיעו אל מעבר לקוי האויב ברומניה, בהונגריה, בבולגריה, באיטליה, בסלובקיה, באוסטריה וביוגוסלביה. אחד ממארגני הפעולה העיד בפומבי, כי ה"מפעל הזה זכה להערכה גבוהה מצד השלטונות הצבאיים"⁵. קבוצה זו של צנחנים, אשר מילאו את שליחותם, ואשר לשבעה מהם עלתה שליחות זו בחייהם, הם חלק ממספר 250 בני הישוב, שהתנדבו לשליחויות כאלו ואומנו במיוחד לכך⁶. על פעולתם של הצנחנים יש בידנו למסור רק דוגמאות אחדות. הצנחן הראשון מארץ-ישראל, שצנח עוד בשנת 1943 בחזית יוגוסלביה ואשר בחייו האזרחיים היה איכר במושב נהלל, הקים והפעיל את קשר הראדיו בין מפקדת הפארטיזאנים של המארשל טיטו ובין המפקדה העליונה של בנות-הברית במזרח התיכון⁷. צנחנים אחדים שהועברו לרומניה קיבלו הוראה למלא תפקיד אחראי בקשירת קשרים עם מחנות השבויים של בנות-הברית. הם העבירו אזהרה חמורה לממשלת רומניה שלא תמסור את השבויים לידי גרמניה הנאצית, והשלטון ברומניה נרתע מפני אזהרת הצנחנים היהודים⁸.

על מידת התגייסות כוחות הישוב לצרכי הייצור המלחמתי ניתן לעמוד מתוך הסטאטיסטיקה של התעסוקה והתפוקה בתקופת המלחמה. ממספר 340 אלף יהודים בארץ-ישראל בגיל 15—60 שנה היו עסוקים בשנת 1943 עד 70 אחוז בשירות האזרחי והצבאי (מלבד נשים בשירות-הבית, מת-למידים, נכים וכדומה) — כמידת התגייסות כוחות-העבודה למען המאמץ המלחמתי בבריטניה-הגדולה בזמן הגיוס המפסימאלי⁹. מספר העסוקים

⁵ תרשיין-הא, עמ' 258.

⁶ שם, שם.

⁷ עמ' 12, Live in Palestine: The Jishuv's War Effort, 1945.

⁸ שם, עמ' 12. — מאז נכתבו דברים אלו נתפרסמו שלושה ספרים חשובים של צנחנים ארצישראליים, מהם אחת שלא חזרה — היא חנה סנש — ושניים שחזרו: יואל פלגי (ספרו): "רוח גדולה באה", הוצ' הקיבוץ המאוחד, תש"ו) ויהודה אחישר (ספרו): "אל אשר נקראתי", הוצ' הקיבוץ המאוחד, תש"ז). כן הופיעה חוברת-זכרון על הצנחן צבי בריעקב שנפל בסלובקיה (הוצ' קבוצת החותרים, תש"ז).

⁹ The Economic War Effort of Jews in Palestine, Jerusalem 1946.

בתעשיה היהודית גדל בימי המלחמה ב־100 אחוז, מ־30 אלף עד 60 אלף. בתקופת המלחמה נוספו עד 600 מפעלי תעשיה של יהודים. העליה הגדולה היתה בתעשיות החשובות ביותר למאמץ המלחמתי. בהשוואה למצב בשנת 1939 (מצב זה מתואר במספר 100) הגיע הייצור בשנת 1943 בתעשית מכשירים חשמליים למספר 465, מתכת — 296, מכונות — 222, טכסטיל — 310, מזון — 239.¹⁰ העליה הכללית בייצור התעשיה העברית הגיעה בשלב האחרון של המלחמה, במרס 1945, עד — 223.¹¹ הייצור המלחמתי של התעשיה העברית היה מגוון למדי, מייצור תחמושת וציוד עד מצרכי אספקה וצרכי אוכל. היו"ר של מועצת האספקה המלחמתית הבריטית לאיוור ארץ־ישראל העיד: „ההזמנות שהוצאו לפועל בפיקוחה של הנהלת הייצור המלחמתי כללו מצרכים שונים, אשר רבים מהם לא היו מיוצרים לפני המלחמה בארץ־ישראל. בתעשית המכשירים והמתכת נכללו מוצרים כגון מוקשים נגד טאנקים, אממטרים ומכשירי מלחמה. — השני בגודל היה ייצור מוקשים נגד טאנקים, — במספר קרוב ל־2,5 מיליון. פעמים רבות היה צורך להרכיב את המכונות ואת המנגנון בשביל ביצוע ההזמנות”.¹² והנה פרט אופייני אחד מהסטאטיסטיקה הרשמית של הממשלה הארץ־ישראלית: בשנת 1942 קיבלה התעשיה העברית הזמנות מאת שלטונות הצבא בסכום 7,2 מיליון לא"י, שהיוו 25 אחוז מתפוקתה של התעשיה העברית בכללה, ואילו התעשיה הלא־יהודית בא"י קיבלה באותו פרק־זמן הזמנות בסכום 349 אלף לא"י, היינו פחות מ־5 אחוזים ממה שקיבלה התעשיה היהודית.¹³ במשך כל תקופת המלחמה, משנת 1940 ועד יום הנצחון, קיבלה התעשיה העברית הזמנות בשביל כוחות הצבא בסכום כולל של 38 מיליון לא"י.¹⁴

בד בבד עם עליית הייצור התעשייתי גדל הייצור החקלאי במשק היהודי, וייצור צרכי מזון בכלל. בזאת הובטחה בכמה שטחים אספקה מלאה

¹⁰ „הגלגל“, הוצאת לשכת המודיעין הממשלתית ירושלים, גליון הנצחון, 1945.

¹¹ ספר השנה של העתונאים, תש"ו, ע' 63.

¹² Palestine and Middle East, September 1944.

¹³ ספר השנה של העתונאים תש"ו, ע' 64.

¹⁴ עמ' 9 The Economic War Effort of Jews in Palestine, 9.

לכוחות הצבא וגם לאוכלוסיה האזרחית. תפוקת החלב גדלה משנת 1939 ועד שנת 1944 ב־76 אחוז, גידול ירקות ותפוחי־אדמה — ב־136 אחוז, ביצים — ב־20 אחוז, פירות — ב־96 אחוז. ייצור הבירה בארץ־ישראל גדל פי 10, תעשיית היין ב־70 אחוז¹⁵. אספקת ריבה לצבא הגיעה בשנת 1943 עד 20 אלף טונות ומעלה. ייצור צרכי המזון בתעשייה העברית גדל במידה כזו, שארץ־ישראל סיפקה כמה מצרכים לכוחות הצבא בכל חזיתות המזרח הקרוב, מצפון אפריקה ועד איראן, מאַריטריאה ועד סוריה¹⁶.

מוסדות המדע של הישוב ובראשם האוניברסיטה העברית בירושלים, הצטיינו, עם כל קיומם מעטה־השנים, בכמה שירותים מדעיים ראשונים במעלה למען המאמץ המלחמתי. לא כל הפרטים על שירותים אלה ידועים. כמה הישגים חשובים שמורים עד היום בסוד. תרומת האוניברסיטה העברית, אחד ממוסדות המדע הצעירים בעולם, מצאה את מלוא ההכרה של בנות־הברית. ציר אנגליה בארצות־הברית העיד בפומבי על „התרומה החשובה למאמץ המלחמה שמומחי האוניברסיטה העברית תרמו ומוסיפים לתרום”¹⁷ והמפקדה העליונה של צבא בנות־הברית במזרח־התיכון ציינה במכתב תודה לאוניברסיטה העברית, כי, „האוניברסיטה היתה במשך זמן מסוים ובשטח מסוים מקור עצמאי לאספקה בשביל כוחות הצבא במזרח־התיכון, היחידי מחוץ לארצות־הברית ובריטניה הגדולה”, וזו היתה „פעולה בעלת חשיבות מיוחדת בשביל המאמץ המלחמתי”¹⁸.

תיאור כולל של שירותי האוניברסיטה השונים למען המאמץ המלחמתי נמסר בפרסום הנהלת האוניברסיטה בירושלים: „נבנו ותוקנו חלקים חיוניים למכשיר־ראדיו בטאנקים, באוירונים ובתחנות־שידור לשביעת רצונם הגמורה של כל ענפי השירותים. ניתנו שיעורים מיוחדים על מחלות אַנדמיות של ארץ־ישראל והמזרח־התיכון לרופאים צבאיים מבנות־הברית. כמויות ניכרות של ואקצינות נגד טיפוס הוכנו בשביל הצבא, בשביל מחנות פליטים ועובדי מלחמה. חמרי־גלם מקומיים נמצאו ראויים לשמש כתחליפים לחמרים שקשה או אי־אפשר היה להביאם מן החוץ, וכן תוקנו שיטות לשימוש

¹⁵ עמ' 7, The Economic War Effort,

¹⁶ שם, עמ' 8.

¹⁷ האוניברסיטה העברית בירושלים, תש"ו, ע' 12.

¹⁸ Hebrew University Contributions to War Effort

בהם על רקע מסחרי. בעיות תזונה מלחמתיות נלמדו ונחקרו, ותוצרת החקלאות הוגברה בעזרתם של מומחי האוניברסיטה"¹⁹.

מלבד האוניברסיטה תרמו הרבה למען המאמץ המלחמתי הטכניון העברי בחיפה, מכון-זיו ברחובות והמכון לחקר החקלאות של הסוכנות היהודית לא"י. המעבדות של מוסדות אלה עבדו גם באופן ישר בשביל כוחות הצבא, הצי והתעופה, וגם במתן עזרה לתעשייה על-ידי מציאת תחליפים, על-ידי פילוס דרך לתהליכים חרושתיים חדשים וכו'. הממשלה הכירה בחשיבות המוסדות הללו למאמץ המלחמה, וכדי לנצל את אפשרויותיהם ניצול מלא מינתה ועדה מדעית מייצעת מורכבת מאנשי מדע ומומחים, שעבדה בשיתוף עם מועצת האספקה המלחמתית²⁰.

מספרים ועובדות אלה על מפעלי הישוב למען המלחמה מעידים על רוח ההתנדבות שפעמה בו, ועל משטר ההתגייסות שקיבל על עצמו מרצונו. מובן, שלא קל לתפוס במספרים את כל הכוחות שהיה עוד ביכולתו של הישוב לגייס ולהפעיל, אילולא הופרעה תנועת ההתגייסות שלו. על-כל-פנים היתה השפעת המפעלים והיזמות שהגיעו לכלל ביצוע על השתלשלות המלחמה בזירת ים-התיכון ניכרת למדי. ואם חזית המזרח הקרוב היתה אחת מחזיתות ההכרעה במלחמה הגורלית עם הנאציות, הרי היה משקל המאמץ המלחמתי של הישוב היהודי בארץ-ישראל לא-מועט בכף-המאזנים המכרעת.

ו. היהודים במלחמה — שותף בלתי-מוכר וקרבן ללא שם

(1) היהודים כלוחמים אלמונים בנאציות:

המאזן על השקעות היהודים במלחמה מראה אף הוא את הטראגיות המיוחדת שבמצב העם היהודי המפוזר והמפורד, ללא מולדת וללא עצמאות. הנה השקיעו היהודים בכל הארצות מאמצים כבירים למען המלחמה המשרתת באויב הנאצי, תרמו תרומת-דם יקרה בכל חזיתות המערכה — ובכל זאת היו שותף בלתי-מוכר בברית האנטי-נאצית; הנה עלה ליהודים כל צעד של התקדמות ושל השתלטות חילות הנאצים, בחייהם ממש, ומחיר

¹⁹ האוניברסיטה העברית בירושלים, שם, ע' 13.

²⁰ הגלגל, גליון הנצחון, 1945, ע' 42.

הדמים ששילמו גדול לאין-ערוך מזה של כל עם מעונה אחר, — והם נחשבים כקרבן אלמוני.

העם, אשר הצד המתקף, הנאציות, הציג אותו כמטרה ראשית לחציו, לא הוכר על-ידי הצד המותקף, על-ידי בנות-הברית, כשותף שווה לכל יתר השותפים, הגדולים והקטנים, החזקים והחלשים, בחזית הלוחמת. ואי-הכרה זו ויחס זלזול זה התבטאו בצורות דראטיות ביותר: מעצמות-הברית לא סייעו ליהודים לגייס את מלוא כוחותיהם למלחמה בנאציות, ולא עוד אלא שגם הפריעו אותם מעשות זאת; עד לשלב הסופי של המלחמה שללו מהיהודים הלוחמים את הזכות היסודית, להופיע במערכה כיהודים, ולאחר המלחמה שללו מהם כל זכות בהישגי הנצחון, שחלקם לא-מעט בו.

מאז פרצה המלחמה היו היהודים עומדים ומתנדבים בארצות החופש בהמוניהם למערכה, היו ששים ממש אלי קרב עם אויבם בנפש, היו דורשים כי ישתפם בברית הלוחמת בנאציות, ולא נענו. מנהיגיהן של אומות הברית סגרו בפני היהודים המתנדבים את הדרך לחזית. הישוב היהודי בארץ-ישראל, הסוכנות היהודית לא"י, ובוטינסקי כמנהיג הריביוניסטים, האר"גונים הלאומיים היהודים בארצות הנייטרליות, ובראש וראשונה בארצות-הברית של אמריקה, עמדו ודרשו מן היום הראשון למלחמה הקמת צבא יהודי, שילחם בשמו הוא ועל דגלו הוא באויב הנאצי. בעקבות מכתב ההצ"הרה של ווייצמן לראש ממשלת בריטניה, שנכתב עוד יומיים לפני פרוץ המלחמה, ביום 29 באוגוסט, 1939, כי „היהודים עומדים לימין בריטניה הגדולה וילחמו יד ביד עם המעצמות הדימוקראטיות“¹, הובאו לפני מיניס-טריון המלחמה הבריטי שתי הצעות: (א) הקמת צבא של מתנדבים יהודים, שיגויס בכל הארצות הנייטראליות: בארצות-הברית, באמריקה הלאטינית, במדינות הבאלקאן, בהונגריה, בבלגיה, בהולאנד וכו', וגם באותם חלקי האימפריה הבריטית שאין בהם שירות חובה; (ב) גיוס מכסימאלי של בני הישוב בארץ-ישראל ביחידות יהודיות, מסונפות לצבא הבריטי, לשם הגנה על הארץ.² ומאז לא פסקה היאבקות היהודים לזכותם להילחם פנים אל פנים עם אויבם — כיהודים. הנאציות המסתערת כבשה ארץ אחרי

¹ ראה מסמכים, פרק III כ"ב.

² ההיאבקות על צבא יהודי, ע' 34.

ארץ, הרסה ורמסה בגלליה קיבוצי יהודים, והיהודים החפשיים שבארצות הנייטראליות נאלצו לעמוד מנגד וידיהם כבולות, נאלצו לעמוד על דם אחיהם, כי לא ניתנה להם האפשרות להתייצב במערכה. בחודש ספטמבר 1941, מקץ שנתיים למערכה הנואשת באירופה ושנתיים למסע־ההשמד הנאצי נגד היהודים, הריץ נשיא הסוכנות היהודית, ד"ר ווייצמן, אל ראש הממשלה הבריטית, אל וינסטון צ'רצ'יל, מכתב נרעש ונרגש בו פנה אליו בדברים אלה: „שנתיים עברו מאז הצעתי, עם פרוץ המלחמה, לממשלת הוד־מלכותו בשם הסוכנות היהודית ובשם העם היהודי עזרה מלאה של היהודים בארץ־ישראל ובעולם כולו. — אך במשך שנתיים אלה זכתה נכונותנו לשירותים רק — לדחיות, ולהשפלות”³. בבית־הנבחרים הבריטי נתעוררו פעמים רבות ויכוחים ושאלות ותשובות על נושא זה. כל פעם שהמצב הצבאי בחזיתות נעשה מדאיג ביותר היו שלטונות הברית נוטים לשים לב לדרישה של יצירת צבא יהודי. ב־5 ביולי 1940, אחרי כניעת צרפת, הבטיח מיניסטר־המלחמה הבריטי „לעיין שוב בשאלה”⁴. ובאביב 1941, עם המאורעות המעציבים בסוריה ובעיראק, שוב הודיע סגן מיניסטר־המלחמה הבריטי כי „מעיינים בתכנית לגיוס יהודים לשירות בצבא הבריטי”⁵. ואולם עם שינוי המצב לטובה במידה כלשהי, היה משתנה היחס, והתכנית לא הגיעה לכלל הגשמה.

גם בארצות־הברית של אמריקה היו חוגים רחבים של הקיבוץ היהודי בן־המיליונים מעוניינים במישרין ובאופן ממשי ביותר בהקמתו של צבא מתנדבים יהודי. היו שנהלו תעמולה נמרצת, שסיסמתה היתה: „יורשה להם להילחם!”⁶ אך לא הועיל.

רק בארץ אחת הועילו במידת־מה המאמצים האלה — בארץ־ישראל. ואולם „גם לאנשינו בארץ־ישראל, אשר בשבילם ההגנה על ארצם ועל העמדה הבריטית במזרח־התיכון עלולה להיות ענין של חיים ומות, פשוטו כמשמעו, ניתן לשרת רק במסגרת של הגבלות ותנאים משפיליים”, קבל ווייצמן במכתבו לצ'רצ'יל. אכן, תקצר היריעה מהכיל כל פרשה זו של הגבלות ושל תנאים

³ ראה מסמכים, פרק III, כ"ח.

⁴ עמ' 6, Jewish Affairs, New-York, October 1941.

⁵ היאבקות על צבא יהודי, ע' 108.

⁶ P. Van Paasen

משפילים, בהם נתקלה תנועת ההתנדבות היהודית בארץ־ישראל.

ביום ה־3 בספטמבר 1939, בו הכריזו בריטניה ובעלת בריתה, צרפת, מלחמה על גרמניה הנאצית, פורסם כרוז הסוכנות היהודית: „הגורל נפל— המלחמה שהוטלה עכשיו על בריטניה הגדולה ע"י גרמניה הנאצית היא מלחמתנו, וכל העזרה, שיהא ביכולתנו וברשותנו להושיט לצבא הבריטי ולאימה הבריטית — ניתן בנפש חפצה”.

„המלחמה היא מלחמתנו”. הכרה זו היתה חדורה כל תנועת ההתגייסות של הישוב. אחרי הכרוז הזה בא צו המוסדות העליונים בישוב להרשמת מתנדבים לשירות לאומי, גברים ונשים מגיל 18 עד גיל 50. מתוך הכרת הזהות המוחלטת של מלחמת בריטניה באויב הנאצי על עוזריו וגרוריו ומל־חמת הישוב בארץ באויב זה ובכל סוכניו באיזור יס־התיכון כולו, נקראו בני הישוב ובנותיו להתנדב לשלושה שירותים אלה: „א) לקיום ולביצור המשק העברי על כל ענפיו; ב) להגנה על הישוב העברי; ג) לעזרה לצבא הבריטי בארץ, בשעה שתידרש”⁷. במשך שלושת ימי ההרשמה, בימי 10—13 בספטמבר, 1939, עמדו למפקד 136.043 מתנדבים, 85.781 גברים (71 אחוז מאלה, שעליהם חלה חובת ההרשמה) ו־50.262 נשים (42 אחוז מהחייבות להירשם). חלק גדול מהגברים שנרשמו במפקד היו מוכנים להתייצב בשורות המערכה. המוסדות העליונים של הישוב הביעו את נכונותם להקים כוח לוחם יהודי של 40 אלף מתנדבים. נוסף על אלה המציאו מוסדות הישוב תכניות נרחבות לניצולם המכסימאלי של כוחות האדם ואפשרויות הייצור למען המאמץ המלחמתי.

ואולם נכונות זו של הישוב נתקלה בסירוב. ההכרה היהודית כי „המלחמה היא מלחמתנו” לא נתקבלה על דעת הגורמים המדיניים והצבאיים, שהתוו את דרכי המערכה של בריטניה הגדולה. היד המושטת של הישוב הושבה ריקם, בפני המוני המתנדבים היהודים נחסמה הדרך לחזית.

ביום 6 באוגוסט 1940 פורסמה סוף־סוף הודעה רשמית מטעם מיניס־טריון־המלחמה הבריטי, כי נעשות הכנות להקמת כמה פלוגות רגלים פלש־תינאיות בתורת יחידות של הצבא הבריטי⁸. ואולם כאשר שלטונות הצבא

⁷ „דבר” 5 בספטמבר 1939.

⁸ ביולטין של „רויטר”, 6 באוגוסט 1940.

הבריטי בארץ-ישראל ניגשו להגשמת ההכרזה, הודיעו, כי „מן ההכרח הוא שפלוגות אלה יכילו מספר מתנדבים יהודים כמספר המתנדבים הערבים”⁹. וגם המתנדבים היהודים, שזכו להתקבל לשירות בתוך מסגרת זו, לא ניתן להם להציג את עצמם כיהודים, אלא כ„ארצישראלים”. אז החלה ההיאבד-קות על זכות הכרתם הלאומית של היהודים במלחמה, שהלוחמים היהודים יופיעו בשדות המערכה כיהודים, על דגל יהודי ועל סמל יהודי.

היהודים הנלחמים בשורותיהם של צבאות-הברית כאזרחי מדינותיהם נלחמו כמובן בעילום שמם הלאומי. וגם כאן נחשפה כל הטראגיות שבמציאות הגלותית היהודית. תעמולת-המלחמה הנאצית, ששאפה לזרוע פירוד ותבוסנות במחנה היריבים, לא פסקה מלהתריע, כי היהודים, שהם „יוזמי המלחמה”, בורחים מחזיתות הקרב, מכל מקום סכנה, ומעמידים כמטרה לקליעה את „העמים האריתיים”. גם מנהיג הנאציות עצמו חזר כמה פעמים על הדבר, כי מטרת היהודים במלחמה היא להשמיד את ה„אנושות הארית”. הסתה ארסית זו חדרה בדרכים שונות לתוך מדינות הברית האנטי-נאצית, ולא פעם עוררו המסיתים האנטישמיים שמעבר מזה למיתרס את השאלה: „והיכן היהודים? מדוע אין רואים אותם בקו הראשון של החזית?”¹⁰. והיהודים שבתוקף המציאות הגלותית נגזר עליהם ללחום בעילום שמם הלאומי נאלצו לחטט ברשימות הנופלים וברשימות המצטיינים, כדי להעלות משם, לשם הגנה על כבודם הלאומי, את שמותיהם של הגבורים היהודים המרובים, ולהציג אותם לאות ולהוכחה.

לפיכך נאבקו המתנדבים היהודים בארץ-ישראל, שרכשו להם את האפשרות להתארגן ביחידות צבאיות מיוחדות, גם על זכותם להלחם תחת סמל יהודי. ואולם קשה מאוד היה מאבק זה. „אף בארץ-ישראל, מקום שהוכר הצורך בשירותנו, — התלונן ד”ר ווייצמן במכתבו לצ’רציל — לא זכו מאמצינו הנמרצים ביותר גם למלה אחת של הכרה בפומבי. עשרת אלפים יהודים ארצישראלים נלחמו בלב, בחבש, ביוון, בכרתים ובסוריה, ואין מזכיר אותם ואין מעלה את שמם”. — „יותר-נא לי להדגיש, אדוני ראש-הממשלה — כך סיים ווייצמן את מכתבו, — שמן הצד הבריטי אין מואסים

⁹ ההיאבקות על צבא יהודי. ע’ 55.

¹⁰ Die Judenfrage, Berlin, 15.3.1943

בידידותנו וכי שמנו אינו נמחה, בשעה שהיטלר מאיץ למחות את עצם קיומנו"¹¹.

ואולם באוגוסט 1942, בשעה שהגנרל הנאצי רומל התפרץ עד אל-עלמין, ומסעה-ההסתערות הנאצי-איטלקי איים במישרים על מישור הנילוס, על תעלת-סואץ ועל ארץ-ישראל, החליטה סוף-סוף הממשלה הבריטית לבטל את העקרון של שוויון מספר המתנדבים היהודים והערבים, הסכימה לצרף את הפלוגות היהודיות לגדודים (רגימנט) ולקבל לשירות מספר נוסף של עשרת אלפים מתנדבים יהודים מארץ-ישראל. ואולם הזכות לשאת את הסמל היהודי, לא ניתנה לגדודים אלה, והחיילים היהודים נאלצו להוסיף ולהיאבק להגנת כבודם הלאומי. במסגרת הצבא הבריטי היו פלוגות הובלה יהודיות, וכאשר החיילים היהודים סימנו את מכוניותיהם בסמל מגן-דוד, הוצאה פקודה להסירו¹². הגדודים העברים סירבו לקבל כל סמל תחליף שהוא, ודרשו להעלות בתהלוכות הצבאיות את דגל תכלת-לבן. ואולם השלטונות הצבאיים התנגדו, והדבר הגיע לידי מאסרים ולידי העמדת חיילים עברים לפני בתי-דין צבאיים¹³. כך היו החיילים העברים מתלבטים במשך שנים ונלחמים על כבודם הלאומי, עד שבאיחור רב מאוד, בשלב הסיום של המלחמה, באו סוף-סוף על סיפוקם. עם הכרזת הממשלה הבריטית מיום 19 בספטמבר 1944 על הקמת הבריגדה היהודית, שהוכתרה בשם עברי: "חטיבה יהודית לוחמת" — "חי"ל", הוכר מגן-דוד כסמל רשמי של החטיבה, ודגל תכלת-לבן הופיע בתוך דגלי הברית הלוחמת בנאציזם. ואולם עם שינוי זה ביחסן של מעצמות-הברית אל זכות ההופעה של הסמל היהודי בחזית, לא באה הכרתו של העם היהודי כשותף שווה-זכויות בברית האנטי-נאצית. אמנם צ'רצ'יל, ראש-הממשלה הבריטי, ראה להבליט בהודעתו הרשמית על הקמת הבריגדה את הערך הסמלי שלה: "מספר גדול של יהודים עובד בצבאותינו ובצבאות אמריקה. אבל נראה לי הדבר לראוי, כי יחידה מיוחדת של העם שסבל סבל שאין לתאר מיד הנאצים, תהיה מיוצגת בין הכוחות הנאספים עתה כדי להכריע את הנאציזם"¹⁴.

¹¹ ראה: ילקוט התעודות והמסמכים, פרק III כ"ח.

¹² משה מוסנזון: מכתבים מן המדבר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ד.

¹³ ספר השנה של העתונאים, תש"ו, ע' 61.

¹⁴ ביולטין של "רויטר", 28 בספטמבר 1945.

בדעת־הקהל הבריטית נשמעו בהזדמנות זו דברי הוקרה מעין אלה: „ההכרָה בבריגדה היא הודייה לא רק בשירות המלחמה של יהודי ארץ־ישראל, אלא גם בשירותם של המוני היהודים בצבאות בנות־הברית”¹⁵. אולם כל המחמאות הללו לא חייבו, כנראה, את שליטי מעצמות־הברית ולא־כלום. החטיבה היהודית הספיקה עוד להתמודד פנים אל פנים עם האויב הנאצי, ועד שנכנע האויב בחזית איטליה, עמדה בקו האש והצטיינה בלהט־הקרב שלה, לפי עדותו של צ'רצ'יל עצמו. ובכל חזיתות־ההכרעה האחרות, בשורות הצבא האדום, שהסתער על גרמניה ממזרח, ובתוך צבאות הפלישה האנגל־סאכסיים, שהתפרצו נגד האויב ממערב, הצטיינו המוני החיילים היהודים, אך עם צלצול פעמוני הנצחון שוב העלימו שליטי העולם את עיניהם מהשותף הבלתי־מוכר, מהעם היהודי.

(2) מוסדות האומות המאוחדות — ללא נציגות יהודית: הנצחון שבא בכוח המאמץ העליון המשותף של כל האומות הלוחמות, הטיל על מעצמות־הברית תפקידים דחופים ביותר. היה צורך להגיש עזרה לעמי אירופה, אשר שעת הנצחון מצאה אותם שבורים ורצוצים מעול הדיכוי הנאצי ומכבלי שיעבודו. מלבד זאת נתעוררו בעיות קשות בענין התוויית דרכי התפתחותן של האומות המשותחרות, לשם כל זה הוקמו מוסדות האומות המאוחדות, בהם שותפו נציגי כל העמים, כקטנים כגדולים, נציגי העמים שחלקם בנצחון היה רב ונציגי העמים שחלקם היה קטן, וגם אפסי. ורק עם אחד, העם היהודי נשאר מבחוץ כשותף־בלתי־קרוא ובלתי־מוכר. העם היהודי, הפצוע והשותת דם, ניסה לעורר ולהקים, עם בוא הנצחון, את שרידיו המעטים מתוך רמץ המשרפות שבמחנות־הכליון, דרש לזאת את עזרת המנצחים, דפק על דלתות וועידותיהם, ושליטי העולם, כאשר התכחשו בתקופת המלחמה לצרכיו החיוניים של שותף בלתי־מוכר זה, כן התכחשו לו גם עתה, לאחר הנצחון¹⁶.

הבעיה הדחופה ביותר בשעה הראשונה לנצחון היה, כמובן, דבר הגשת העזרה המהירה לכל הניצולים באזורי הגיהינום הנאצי, אשר פירפרו

¹⁵ Times, 29.9.1944¹⁶ ראה מסמכים, פרק III, ל"ו.

בין החיים ובין המות. אמנם בשורת הנצחון הפיחה בהם חיים חדשים ותקוה חדשה. אך מצבם הנואש של שארית היהודים באירופה, שרידי הטבח האיום, הרי דרש טיפול מיוחד, מהיר ונמרץ ביותר. והיה גם מוסד של בנות הברית, אשר הוכן מבעוד מועד לתכלית זו של הגשת העזרה המהירה למשוחררים. מוסד זה: "אונרר"א, "ארגון האומות המאוחדות לעזרה ולשיר קום", קבע כבסיס להגשת העזרה את מידת המחסור של האוכלוסייה, שבא עקב יחסו של האויב בתקופת משטר הכיבוש¹⁷. היהודים הביאו איפוא את דרישותיהם המיוחדות לפני מוסד זה, ובזמן הנכון, בעוד הוא מתכונן לפעולה. ואולם גם כאן היתה התוצאה מאכזבת. אך התחילה להסתמן באופק עליונותן הצבאית של בנות הברית, וחישובי הנצחון נכנסו בתחום הנדאות, התחילו מעצמות הברית לארגן ולהרכיב את מנגנון העזרה לעמי אירופה השדודים, ולקבוע את תכניות השיקום להקמת ההריסות באירופה. ביום 9 בנובמבר 1943 נתכנסו בבית הלבן בוואשינגטון נציגי 44 אומות לפתיחת המושב הראשון של "אונרר"א. נשיא ארצות הברית, רוזבלט, ציין בנאומו בקיצור נמרץ, את תפקיד הארגון "לעבד ולהוציא לפועל תכניות עזרה לקרי בנות המלחמה"¹⁸. בהסכם החגיגי שנחתם ע"י כל משתתפי הועידה מתוך השאיפה הנעלה להכין את מפעל העזרה למעונים, נאמר, כי "מיד עם שחרור שטחים מידי צבאות האויב יקבלו התושבים עזרה בכל מחסורם: אוכל, בגדים, מחסה, אמצעי שמירה מפני התפשטות מגפות ודאגה להטבת מצב בריאותם; כמוכן ייעשו סידורים להחזרת כל השבויים והגולים לבתיהם". והנה מיד עם ייסוד "אונרר"א ניסו נציגי הארגונים היהודיים לעזור את תשומת לבם של מייסדיו על הצורך בהכנת עזרה מיוחדת ליהודים הנרדפים מפאת ייחוד מצבם בתחומי השלטון הנאצי. בתזכיר הקונגרס היהודי העולמי שהוגש לוועידת היסוד של "אונרר"א הודגש במלוא ההבלטה, עד היכן מצב היהודים הופלה לרעה תחת המשטר הנאצי, כי הנאצים "שדדו מהיהודים את כל רכושם, שללו מהם כל אמצעי מחיה, גירשו לגיר טאות, למחנות עבודה ולמחנות הסגר, וניצלו כעבדים עד לאפיסת הכוחות. עם הפסקת פעולות האיבה בחזיתות כמעט לא ימצא שום יהודי במקום

¹⁷ "פאקטען און מיינונגן", ניו יארק, אוקטובר 1944, ע' 8.

¹⁸ ביולטין של "יונייטד פרס", 9 בנובמבר 1943.

מגוריו שמלפנים, ובעזרה ליהודים יהיה צורך איפוא להתחיל הכל מחדש¹⁹. התזכיר העלה את הדרישה לתת מקום לנציגות יהודית ליד המוסדות המרכזיים והמקומיים של אונרר"א, עם סוכנות יהודית מרכזית בינ-ארצית, כדי לטפל טיפול מיוחד בצרכי העזרה היוצאים מהכלל של היהודים²⁰. על דרישה עקרונית זו, נאבקו היהודים מאבק קשה, נציגי היהודים התדפקו וחזרו להתדפקו על דלתות הועידה ולא נפתחו לפניהם.

והנה התחיל המוסד ההומאני הזה של האומות המאוחדות בפעולה, כונן ועדות, וכינס ועידות, ובחודש ספטמבר 1944 נתאסף במונטריאל שבקנדה המושב השני שלו. משלחות הארגונים היהודיים התדפקו שוב על דלתות הועידה, ושוב נתעוררה שאלת הנציגות היהודית. הפעם היו גם סיכויים ששאלה זו תועלה על סדר-יומה של הועידה בצורה גלויה ורשמית. אחת המדינות העצמאיות מחברות אונרר"א, מדינת קובא, הודיעה בפומבי, שהיא תציע להכיר את היהודים כאומה בעלת-ברית ולהגיש ליהודים מחוסרי-המולדת את מלוא העזרה. ואולם נציגי המעצמות האדירות, שליטי הצולם, לא יכלו להשלים עם גישה אנושית וישרה זו לבעיה היהודית הטראגית, ובכוח הלחץ שלהם, כנראה, הופיעה ברגע האחרון לפני פתיחת הועידה הודעה קצרה, כי המשלחת של קובא בוועידת אונרר"א חזרה בה מהצעת ההחלטה, "להכיר את העם היהודי כאחת מאומות הברית למטרות עזרה ושיקום", "משום שנתעוררו ספקות ידועים בענין אפשרות הגשמתה המדינית של ההצעה"²¹.

עמדה רשמית זו פגעה קשה ביהודים, בקרבנות הראשיים של המלחמה. מוסד אונרר"א, שקם לא רק בכוח הרגשת הומאניות אלא גם מתוך צורך הבטחון ההדדי של האנושות המאורגנת, הופיע ביחס ליהודים, לכל היותר, כמוסד פילאנטרופי. העם היהודי לא נחשב אלא כנצרך, הנהנה מיחס של חסד וחמלה. אעפ"י שבתוך פעולות העזרה ליהודים הראה המוסד כמה יזמות חשובות, לא היתה עצם גישתו אל מצבם לפי גודל הטראגיות שלו. מפעלי העזרה של אונרר"א ליהודים היו בעלי אופי שטחי. לא הובאו

Warhaftig: Relief and Rehabilitation, New-York, 1944 ¹⁹

שם, ע' 162-163. ²⁰

²¹ ביולטין של "רויטר", 23 בספטמבר 1944.

בחשבון הנסיבות שנתנסתה בהם שארית היהדות הרצוצה בגוף ונפש והשדודה מכל וכל, ומכל-שפן שלא התעמקו בתכניות החינוכיות לשיקומה בתנאים הנאותים ובמקום הנאות. על צרות היקפה של עזרת אונרר"א ליהודים העקורים והנידחים עמד שליחו האישי של נשיא ארצות-הברית במחנות גרמניה, אָרל האריסון, בדין-וחשבון שלו מחדש אוגוסט 1945: „רק סוכנויות מעטות של אונרר"א משתפות פעולה עם הנידחים, ובפרט עם היהודים”²². חוסר כל יחס אנושי למצבם הטראגי של שרידי היהודים באירופה הראה בצורה ברורה וגסה ביותר המנהל הראשי של אונרר"א בגרמניה, הגנרל הבריטי מורגן. בהצהרתו מראשית ינואר, 1946, המלאה קטרוגים ודברי-שמצה, הוא מספר כי „ארגון יהודי עולמי מתארגן במחנות הנידחים למטרות מרחיקות לכת, וראיה לדבר, כי בתחילה היו כותבים אליו במחנות מכתבים על פיסות-נייר של שאריות, ועתה שולחים מכתבים כתובים על נייר משובח ביותר”²³. על היחס השרירותי של מוסדות אונרר"א לנציגי הציבוריות היהודית ועל הזלזול בצרכיהם הלאומיים של היהודים הנצרכים תעיד הודעה זו מחדש מאי 1946: „המשלחת התרבותית בראשותו של המשורר האידי האמריקאי, ה' לייוויק, שבמשך חמשה שבועות ניהלה פעולה תרבותית פוריה במחנות העקורים היהודים בגרמניה, קיבלה הוראה פתאום מית מאת שלטונות אונרר"א לעזוב את גרמניה מיד. הנימוק הרשמי הוא שפעולות המשלחת אינן עולות בד בבד עם מדיניותה של אונרר"א”²⁴. עד כאן אכזבת אונרר"א. ואין היא האחרונה. המעצמות המנצחות הנחילו לעם היהודי אכזבה אחרי אכזבה. גם לשעה אחת ממש של ניחומים וקורת-רוח לא זכו היהודים רוויי הסבל.

משקרבה שעת הנצחון, ובשורת השחרור והפדות נישאה ובאה אל העמים הדוויים, רחב רגע גם לב היהודים. על סף הנצחון נתכנסה ועידת היסוד של ארגון בין-לאומי חדש בשם ה„אומות המאוחדות”, שקם על הריסותיו של חבר-הלאומים לשעבר. הועידה נפתחה ביום 25 באפריל, 1945, שבועיים לפני כניעתה של גרמניה. השתתפו בה 50 אומות גדולות וקטנות.

European Jewry's Plight; — The Harrison Report on European Jewry.²²

²³ ביולטין של „רויטר”, 2 בינואר 1946.

²⁴ ביולטין של סט"א, 30 במאי 1946.

בתוכן אומות שבמערכות החזית האנטי־נאצית נשפך הרבה מדמך, וגם אומות שהצטרפו לברית המלחמה בנאציות בדיוק בשעה השתי־עשרה, כגון האומה הערבית על מדיניותיה השונות, שהכריזו מלחמה על גרמניה ברגע שכבר כרעה ונפלה. והעם היהודי שוב נשאר מבחון! אמנם פה ושם נשמעו קריאות תמיהה ואכזבה, וגם מפי לא־יהודים: „אחרים שלא תרמו כל תרומה שהיא למאמץ המלחמה של אומות־הברית — הצהיר מזכיר המועצה הנוצרית בבוסטון — קולם יישמע בועידת סאן־פראנציסקו של האומות המאוחדות, ואילו היהודים שתרמו מתוך הקרבה עצמית את חלקם למען הנצחון, מהם נשללה כל נציגות”²⁵. אבל קריאות־מצפון כאלה לא השפיעו ולא כלום על הרכב הועידה.

התכונה לקראת הועידה היתה רבה. טרומן, נשיא ארצות־הברית, הדגיש בהצהרתו החגיגית: „לא היתה עוד בדברי־הימים ועידה חשובה יותר או הכרחית יותר מועידה זו בסאן־פראנציסקו”, וסטאטיניוס, מיניסטר־החוץ של אמריקה, ציין בנאומו, כי „שאלת הפיצויים היא אחת הבעיות הפוליטיות והכלכליות המסובכות, הקשורות בתבוסת גרמניה ויאפאן”. ושאלת פיצויים זו הרי ודאי וודאי שנגעה במישרים ביהודים, כי מי עוד עם אשר נשדד ונהרס כעם היהודי! נציגי היהודים, שלא ניתנה להם רשות־כניסה לוועידת האומות המאוחדות, התדפקו על שעריה ותזכיריהם בידיהם. הקונגרס היהודי העולמי והועידה הכל־יהודית האמריקאית הודיעו בהכרזה משותפת כי התזכיר שלהם לאומות המאוחדות כולל דרישות אלה: (א) שמיעת קול היהודים וחוות־דעתם בועידה; (ב) קבלת חוקת־זכויות בין־לאומית; (ג) קביעת חוקה בין־לאומית המוציאה את האנטישמיות מגדר החוק; (ד) חידוש זכויות היהודים תיכף ומיד בארצות המשוחררות באירופה; (ה) פיצויים ליחידים היהודים ולקהילות על האבדות שנגרמו להם ע”י ארצות־ה”חציר”; (ו) פיצויים לעם היהודי על הנזקים הכלליים שנגרמו לו; (ז) פתיחת שערי ארץ־ישראל לעליה יהודית בלתי־מוגבלת והקמת קהיליה יהודית בתוכה; (ח) ביטול המצב של „מחוסרי אזרחות”; (ט) עזרה ממשלתית ובין־ממשלתית לשיקום היהודים שנעקרו ממקומותיהם”²⁶.

²⁵ ביולטין של „יונייטד־פרס”, 11 באפריל 1945.

²⁶ ביולטין של סט”א, 29 באפריל 1945.

הועד היהודי האמריקאי לא הסתפק בתזכיר בלבד, כי אם פירסם עוד לקראת הועידה בסאן־פראנציסקו ספר מיוחד על מצב היהודים עם סיום המלחמה בשם „אל יועצי השלום“, בו נוסחו בצורה ברורה תביעות היהודים בשטח הבעיות הדחופות הבין־לאומיות, כגון: (א) תחוקה על הגנת זכויות האדם, (ב) ביטול התחוקה הגזעית, (ג) שאלת הפיצויים, (ד) רפאטריאציה, (ה) הגירה, (ו) בעית ארץ־ישראל, (ז) ענין בטולי האזרחות, (ח) בעית פושעי המלחמה²⁷.

הסוכנות היהודית הגישה לוועידה תזכיר מקיף בענין ארץ־ישראל ובו כמה הצעות קונקרטיות שהן „הכרחיות להבטחת זכויות היהודים“. בתזכיר הוצגה תכנית בת 5 סעיפים לסיפוק הצרכים הדחופים של העם היהודי ושל ארץ־ישראל בשעת הרת גורל זו: (א) לפרסם מיד הכרזה מטעם המעצמות הגדולות על החלטתן לכונן מחדש את ארץ־ישראל כקהילה יהודית חפשית ודימוקרטית; (ב) לבטל מיד את כל ההגבלות שהוטלו על העליה, על מכירת קרקעות ליהודים ועל התישבות יהודים על הקרקע בארץ־ישראל; (ג) למסור לידי הסוכנות היהודית את השליטה על העליה לארץ־ישראל, על פיתוח קרקעות־בור, על בנין הארץ ותקומתה; (ד) עזרה כספית וחמרית בין־ממשלתית תינתן לסוכנות היהודית, לצורך עליה יהודית לארץ־ישראל בקנה־מידה גדול; (ה) לסוכנות היהודית תינתן זכות דעה מיעצת וביאת־כוח בכל המוסדות הבין־לאומיים העתידיים לטפל בארץ־ישראל והנוגעים בה²⁸.

בימים הראשונים לוועידת האומות המאוחדות נתבשר העולם על כניעת גרמניה הנאצית. ב־8 במאי, 1935, יום שכל העמים הלוחמים חגגו את הנצחון, הושמעה באוני העולם החוגג קריאה נלהבת זו מאת הסוכנות היהודית לא"י:

„— רק מפני היות העם היהודי מחוסר ארץ וקיום ממלכתי אפשר היה להרים עליו יד להשמידו. רק ע"י הסרת המארה ההיסטורית הזאת אפשר למנוע את תזרת האסון. — זהו רגע מכריע בתולדות המין האנושי. אומות

To the Counsellors of Peace; Recommendations of the American²⁷
Jewish Committee, New-York, March 1945.
Jewish Agency Statement at San-Francisco Conference עמ' 9,²⁸

העולם לא תדענה שלוח כל עוד לא יבוא העם היהודי על תיקונו. — בשעה הגדולה הזאת אנו קוראים לאלופי הנצחון ולכל אלה אשר דברנו יגע בלבם לתת את דעתם על המצוקה האיומה של העם היהודי ולעזור לו לצאת לחיים חדשים של חירות וכבוד".²⁹

העם היהודי עמד בתקופה המחרידה ביותר שבתולדותיו רבות הסבל וקרא חמס באזני אלופי הנצחון המסובים בוועידת סאן־פראנציסקו. והללו, שבתוכם היו גם מנצחים, אשר הנצחון בא להם חנם, ללא התאמצות כלשהי, ישבו ימים על ימים לקבוע את זכויות העמים בתקופת השחרור המתחילה לאנושות, ואחרי התיעצויות במשך חדשיים פירסמו ביום 25 ביוני 1945 במלוא החגיגות „מגילת האומות המאוחדות“, חתומה בידי נציגי 50 מדינות, חברי „ארגון האומות המאוחדות“. במבוא למגילה זו נקבע כי המטרה העיקרית של ארגון בינלאומי חדש זה היא — לחדש ולחזק את האמונה בזכויות האדם, בשוויון זכויות הגברים והנשים והאומות הגדולות והקטנות".³⁰ עם התכנס הוועידה היו מקווים היהודים, ואתם אנשי־המצפון מבין האומות, כי ב„נסח האומות המאוחדות בסאן־פראנציסקו את זכויות האדם ואת בטחון העמים, לא ייתכן שתשכחנה את היהודים".³¹ ואולם כאשר התכשפו לעם היהודי בכל שנות המלחמה, כן התכשפו לו והקשיחו את לבן מגורלו גם בשעות החדה של הנצחון!

(3) מיידאנק, אושווינצ'ים, ברגן־בלזן — ללא מצבה יהודית:

ולא רק הזכות לעמוד ולתבוע גמול נשלל מהעם היהודי, הקרבן הראשון והעיקרי של הנאציות, אלא גם הזכות האנושית היסודית — לייחד אבן־מצבה בשמו לבניו הנרצחים. כי שליטי העולם המנצחים ראו לטוב להכניס את מעשה הפשע הנאצי שנעשה במכוון ובמיוחד ביהודים, את פשע הפשעים של הנאציות, בצורת סעיף נוסף אחד, בחשבון הכולל של פשעי הנאצים הרבים והשונים, הקטנים והגדולים, או גם להבליעו בתוך חשבון כולל זה עד שלא יהא נודע כלל, מיליוני היהודים, אשר הובלו לגרדום,

²⁹ ראה: מיסמכים, פרק III, ל"ז.

³⁰ ביולטין של „רויטר“, 26 באפריל 1946.

³¹ Manchester Guardian, 26.4.1945

ותורהמות על בגדיהם: „מגן דוד“, ואשר עד לתוך חדרי־הגאזים והמשרפות ליוותה אותם צוות־המות: Jude „יהודי!“ — מוצגים לא פעם בחשבון הדמים של הנאציות ועל אבני־הזכרון המוקמות להנצחת קרבנות עריצותה כאלמונים, כבני־בלי־לאום.

שיטה זו, להתכחש לטראגדיה היהודית המיוחדת שנחשפה על כל בלהותיה בתקופת ההסתערות הנאצית, נתבלטה מיד עם גישת הברית הנאצית נאצית לרשום ולסכם את פשעי המלחמה של הנאציות. „הצהרה המשותפת הראשונה של בנות־הברית בדבר ההענשה על פשעי־המלחמה הגרמנים“, מיום 13 בינואר 1942, מנתה „בין מטרות המלחמה העיקריות“ את דבר „הענשת האשמים במעשי־פשע אלה והאחרים להם, בדרך המשפט המאורגן, ו„להשתדל בדבר מתוך סולידאריות בין־לאומית, שהאשמים והאחרים יימצאו, יימסרו למשפט ויישפטו, ושפסקי־הדין יוצאו לפועל“³². התוצאה המעשית של הצהרה זו היה ייסוד הועדה המשותפת של בנות־הברית להרשמת פשעי המלחמה של גרמניה הנאצית. הועדה לאינפורמציה של בנות־הברית בלונדון. ואולם העם היהודי, ראש וראשון המעונינים בהרשמת הפשעים הנאציים ובהענשת עושיהם, לא קיבל רשות־כניסה לועדה זאת של העמים נפגעי הנאציות. מסע השמדת היהודים, שהמשטר הנאצי העמיד אותו בראש מטרות המלחמה שלו, הושתק לגמרי ע״י בנות־הברית בשעה שיצאו להזהיר את הפושעים הנאציים. וכאשר נציגי העם היהודי השמיעו את מחאתם הנמרצת על העלמת־עין זו מהאסון היהודי, יצא ראש ממשלת פולין, הגנרל שיקורסקי, אחד מיוזמיה של ההצהרה ויו״ר ועידת בנות־הברית בסאן־גיימס, בטענה של התחסדות זו: „כל הממשלות מצ״ טערות כאחת על מעשי הפשע שנעשו ביהודים כשם שלבם דואב על מעשי הפשע שנעשו באחרים. אולם הממשלות החתומות על ההצהרה סבורות, כי הואיל ואופיו, גזעו ודתו של הקרבן אין בהם כדי לשמש יסוד לשינוי ההשקפה על עצם טבעם של מעשי האכזריות, אין סיבה להזכיר במיוחד את הסבל והצרות שהיהודים נתונים להם בממושך ובמיוחד, שכן ייחוד זה עשוי להת־ קבל כרמו דומה במשקלו להכרה בתורות הגזע, אשר כולנו דוחים אותן“³³. דברים ברורים. אם אמנם יש אסון יהודי „ממושך ומיוחד“ ויש מלחמה

Punishment of War Crimes ³²³³ ספר השנה של העתונאים, תש״ג.

נאצית מיוחדת ביהודים, ראוי להשתיק לגמרי את קיומו של אסון זה ולהתיר עלם לגמרי ממלחמה זו, המשתוללת בצורה הפראית ביותר. זו היא הדרך. ולעמדה זו הוסיפו בנות־הברית להיות נאמנים עד הסוף. אמנם בתוקף הלחץ של התפתחות המאורעות בשדה מלחמת הנאצים ביהודים היו בנות־הברית נאלצות להזכיר פעם בפעם „את הסבל והצרות שהיהודים נתונים בהם“, ואולם עם זאת היו מקפידים מאוד להשתיק את „עצם טבעם של מעשי האכזריות“ שהמשטר הנאצי עושה בעם היהודי, שלא להדגיש אף במשהו את מהותה המיוחדת ואת תנאיה ונסיבותיה המיוחדים של מלחמת־ההשמדה ביהודים. „הועדה לאינפורמציה של בנות־הברית“ אשר מקום מושבה היה בלונדון, פירסמה סידרה של דינים־וחשבוניות על „המצב באזורים הכבושים“ וחוברת אחת, הששית בסידרה זו, נקראה בשם הצנוע: „רדיפות היהודים“³⁴.

ובקו זה, שלא להבליט את האסון היהודי, אלא, להיפך, להמעיט ולהבליעו בתוך כל מסכת הפשעים הנאציים, החזיקו מעצמות־הברית גם לאחר שנתגלתה, עם שחרור אזורי אירופה המשוועבדת, כל הזוועה הנאצית במחנות־ההשמדה, לאחר שעמדה ערומה האמת האיומה, כי מחנות־הכליה היו מיועדים בעיקר לאוכלוסייה היהודית, והיהודים בהמוניהם, למיליוניהם ממש, מצאו בהם את מותם. גם אחרי־ככלות־הכל, כאשר למעצמות־הברית לא נשאר אלא לעשות, לפחות, את החסד האחרון לקרבנות ישראל, להציב להם ציון ומצבה, גם אז התאכזרו חוקרי־הפשעים של ממשלות הברית, מחו זכר היהודים הנרצחים, העלימו בדו"חות הרשמיים את יהדותם של הקרבנות.

מחנה־המות הגרמני הראשון נתגלה בחדש אוגוסט 1944 ע"י הצבא האדום בפולין, במיידאנק שליד לובלין. גילוי זה של בית־המטבחים לבני־אדם, המשוכלל לפי כל הישגי המדע והטכניקה ומסודר לניצול מאכסימאלי של תוצרת הרצח, הרעיש והסעיר את העולם הנאור כולו. השם מיידאנק היה לשם־זוועה ונדבק כסימון־היכר למשטר הרצח הנאצי. ואולם שם זה, הרי היה בו גם כדי לסמל את הטרגדיה היהודית, עם מיידאנק הרי נתגלה לעין כל פשר היעלמם של מיליונים היהודים, אשר הועברו על־ידי הגרמנים

מכל ארצות־אירופה ב"כיוון למזרח". ואולם תמונת־הבלחות של מיידאנק יצאה מסולפת, משום שהיהודים נתיני כל ארצות אירופה שרוכזו להשמדה כיהודים, הוצגו בהתאם לתעודות האזרחיות הפורמליות שנשארו מהם, כבני עמי־אירופה השונים.

בדין־וחשבון הרשמי של ועדת־החקירה הפולנית־סובייטית על הפשע במיידאנק נאמר: „הועדה הפולנית־סובייטית קבעה, כי תוך ארבע שנות קיום מחנה־ההשמדה מיידאנק השמידו התליינים ההיטלריסטיים, לפי הוראה ישירה מאת ממשלתם הפושעת, ע"י הרג המוני ביריות וחנק המוני בתאי־גאזים — כמיליון וחצי המיליון נפש שבויי־מלחמה סובייטיים, שבויי־מלחמה מהצבא הפולני לשעבר, אזרחים בני אומות שונות: פולנים, צרפתים, איטלים, קים, בלגים, הולאנדים, צ'כים, סרבים, יוונים, קרואטים והמון רב של יהודים”³⁵. מנוסח זה עולה, כי בתוך כל בני אומות אירופה, שנידונו להשמדה, לא נעדרו גם יהודים. ואמנם כך האירו את זוועת מיידאנק כל הסופרים הסובייטיים, שתיאורי מיידאנק שלהם הופצו במיליוני טפסים בעשרות לשרות. הסופר של העתון הצבאי „הכוכב האדום”, קונסטאנטין סימונוב, קבע כי „האחוז הגדול ביותר של הנספים במחנה הם פולנים”³⁶. סופר זה הביא גם דוגמה לארגון הטבח ההמוני במיידאנק, והדגיש, כי „הגדולה בהריגות ההמוניות במחנה נרשמה ביום 3 בנובמבר 1943, שבו נרצחו 18 אלף נפש”.

והרי המסמכים המפורטים על מעשי הרצח במיידאנק מספרים ברור, כי אותם „שבויי־המלחמה הפולנים שנרצחו”, לפי עדות ועדת־החקירה, היו יהודים; כי „האחוז הגבוה של הפולנים שנרצחו בהמון במחנה” היו יהודים אזרחי פולין וכי „18 אלף נפש שנרצחו במחנה ביום אחד” היו כולם יהודים. הנה בדו"ח זה עצמו של ועדת־החקירה הפולנית־סובייטית הובאה כביסוס ההאשמה ברצח שבויי־מלחמה פולנים עדות זו: „ביאנואר 1941 העמיסו אותנו, 4 אלפים יהודים, בערך, שבויי־מלחמה, על קרונות והעבירונו בכיוון למזרח”³⁷. והדין־וחשבון מעיד, כי מ־4 אלפים שבויי־מלחמה יהודים

³⁵ Izwestia, Moskwa, 16.9.1944

³⁶ „דבר”, 19 בנובמבר 1944.

³⁷ Komunikat Polsko Radzieckiej Komisji Nadzwyczajnej do zbadania zbrodni niemieckich na Majdanku, Moskwa, 1944.

אלו נשארו בחיים רק בודדים, שהצליחו להימלט מתוך המחנה. מלבד זאת נודע על הרצח השיטתי של שבויי-המלחמה היהודים מהצבא הפולני עוד לפני זה, ממקורות יהודים מהימנים³⁸. על הקרבנות במיידאנק הודיע בשידור הראדיו מלובלין הכתב הצבאי של העתונות הבריטית, פאול וינטרסון, אחד הראשונים שתיארו את זוועת מיידאנק, כי מחנה-מוות זה היה מיועד „בעיקר ליהודים“, וכי התעודות שנשארו אחרי הנרצחים „רובן של יהודים“³⁹. ובדין-וחשבון הסודי של ארגוני המחתרת היהודית בפולין, שנכתב בוורשה ביום 15 בנובמבר, 1943, נאמר ברור, כי בימים הראשונים של חודש זה חיסלו הגרמנים את כל מחנות עובדי-הכפיה היהודים באיזור לובלין, ובימים 3—5 בו נרצחו במקום ההריגה עד 40 אלף יהודים⁴⁰. גם בדין-וחשבון שיצא מוורשה ביום 26 במאי 1944 סופר במפורש על רצח היהודים במיידאנק, בנובמבר 1943⁴¹. זוהי איפוא האמת על מיידאנק, הנעדרת בתיאורים הרשמיים. ושיטת העלמה והבלעה זו חזרה ונשנתה עם גילוי מחנה-המוות באושווינצ'ים בראשית שנת 1945. אושווינצ'ים (בגרמנית: Auschwitz) אף הוא אחד מהשמות הנרדפים של הזוועה. ההודעה הרשמית של ועדת-החקירה הסובייטית ציינה, כי „בשיטתיות ההשמדה, בארגונה הטכני, בהיקפה ובאזכריותה עולה המחנה באושווינצ'ים על כל מחנות-המוות הגרמניים, שהיו ידועים עד כה“⁴². ההודעה זו קובעת, כי „מחנה אושווינצ'ים הוקם ע"י הממ"שלה הגרמנית לשם השמדת שבויים סובייטיים“, וכי „הגרמנים השמידו בו ביריה, ברעב, בהרעלה ובעינויים איומים למעלה מ-4 מיליונים מאזרחי רוסיה הסובייטית, פולין, צרפת, בלגיה, הולאנד, צ'כוסלובקיה, יוגוסלביה, רומניה, הונגריה, וארצות אחרות“. זהו לשון ההודעה. כל אומות אירופה הוצגו ברשימה, נעדרים בה רק — היהודים. ההודעה מספרת עוד, כי „המנוולים ההיטלריסטיים השמידו במחנה מאות אלפים ילדים, מתינוקות ועד בני 16. את הילדים שהגיעו במשלוחים היו הגרמנים מעבירים בדרך כלל ישר לתאי-הגזים להשמידם. רק חלק קטן מהבריאים והחזקים ביותר היו

³⁸ משה פראגר: יון מצולה החדש, תל-אביב, תש"ו.

³⁹ לפי „ידיעות אחרונות“, אוגוסט 1944.

⁴⁰ מ. ניישט: „חורבן ומרד יהודי ווארשה“, ע' 104.

⁴¹ The Ghetto Speaks, New-York, 1944

⁴² ד"ר י. קלוזנר, מחנות-ההשמדה בפולין, עמ' 84.

משאירים לעבודה במחנה". וגם מלה אחת לא נאמרה כאן על לאומיותם של תינוקות וילדים. אלה, שהיו רובם ככולם — ילדי יהודים.

ואולם בכמה מיסמכים רשמיים, ובתוכם מיסמכים ממקורות סובייטיים, הרי נאמר ברור ומפורש, כי מרבית קרבנותיו של מחנה־אשווינצ'ים היו יהודים, כי התינוקות, הילדים ובני־הנוער, שהועברו ישר מרכבות־המשלוח לכבשני־האש היו יהודים. בדין־חשבון שנכתב ע"י שני הכתבים הצבאיים של הצבא האדום, מאיור טאלאלאיעווסקי ומאיור קאץ ונתפרסם בעתונות הסובייטית היהודית מיד עם גילוי אושווינצ'ים, בחודש מרס 1945, מסופר: „בחודש נובמבר 1941 הובאו 16 אלף שבויי־מלחמה סובייטיים, ונשרפו מיד; בחודש מרס 1943 הובאו 17 אלף צוענים להשמדה; בחודש אוגוסט 1943 הגיע משלוח של 2,500 פולנים, וחוסלו מיד; בחודש יולי 1944 הגיעו 1,300 צרפתים; אבל האיומים ביותר היו חדשי יוני־יולי של שנת 1944, בהם הגיעו למחנה 650 אלף יהודים מהונגריה. במשך חדשים נשמדו 600 אלף מהם. יום השיא בהשמדה הוא יום ה־28 ביוני 1944, בו נרצחו 24 אלף”⁴³. זהו איפוא היחס: אלפים מכאן ומאות אלפים מכאן. בפני בית־הדין העליון של בנות־הברית לפושעי־המלחמה הנאציים בנירנברג, הוצגה ע"י התביעה הכללית ביום 15 בדצמבר 1945 תעודה, שהומצאה מ„המשרד המוציא לפועל של נשיא ארצות־הברית, מחלקת פליטי המלחמה”, ובה מובא המספר הכולל של מיליון ו־765 אלף יהודים שנרצחו במחנה אושווינצ'ים תוך שנתיים, מחודש אפריל 1942 ועד חודש אפריל 1944. בסיכום הזה של הנרצחים נכללו 900 אלף יהודים מפולין, 100 אלף מהולנד, 45 אלף מיוון, 150 אלף מצרפת, 50 אלף מבלגיה, 60 אלף מגרמניה, 50 אלף מיוגוסלביה, איטליה ונורבגיה, 50 אלף מליטא, 30 אלף מבוהמיה, מוראביה ואוסטריה, 30 אלף מסלובקיה ויהודים שהובאו ממחנות שונים בפולין שכללו יוצאי ארצות שונות, ומספרם 300 אלף⁴⁴. על תעודה רשמית זו יש רק להעיר, כי בחשבונה טרם נכללה יהדות הונגריה, שהועברה לאושווינצ'ים בתקופה מאוחרת יותר יחד עם משלוחים נוספים של יהודים מארצות אחרות, שבהם היה אחוז הילדים גבוה מאד. לפי ידיעות מהימנות הועברו מהונגריה לאושווינצ'ים

⁴³ „איינגייט” מאסקווע, 10 במרץ 1945.

⁴⁴ „הארץ”, 16 בדצמבר 1945.

רכבות מיוחדות עם ילדים יהודים בקיץ של שנת 1944⁴⁵ — בדיוק באותו זמן שבו רוכזו באושווינצ'ים ילדים גם על פי הדין־חשבון הסובייטי. גם מתוך הדין־חשבון עצמו מתברר, איפוא, מי היו אותם ילדים שנשמדו. בהודעת ההעדה הסובייטית הובאה עדותו של ילד אחד שנולד בעיר רוד שבאיטליה, ושמו סעמי מודיינוב. כי ילד זה לא הובא למחנה־המות כאיטלקי, אלא כיהודי, יוכיח גם שמו. באחד התיאורים בעתונות הסובייטית הוצג עוד „הילד היווני“ מזרחי עזרי. ובכל־זאת נערך כתב־האשמה של אושווינצ'ים בנוסח המעלים, כי מיליוני הקרבנות היו יהודים.

ובשיטת העלמה זו של קרבנות היהודים החזיקו מעצמות־הברית האנגלו־סאכסיות גם לאחר שגילו את מחזות־הבלהות במחנות־הריכוז אשר בתחומי גרמניה עצמה, בדאכאו, בבוכנוואלד, בברגן־בלזן. ההתקדמות המהירה של צבאות־הפלישה האנגליים והאמריקאיים הדהימה את השלטון העליון הנאצי, עד שלא הספיק להשמיד את שרידי האסירים במחנות ולשרוף במשרפות את ערימות הגויות שבתוכם. כשנכנסו חיילות המנצחים לתוך מחנות העינויים, נחשפו לעיניהם כל הזיונות האיימים: „שום מלים אין ביכולתן להביע את רגשות הזוועה למראה הוכחות הפשעים המבהילים המתגלות יום־יום“⁴⁶, — אמר צ'רצ'יל בבית־הנבחרים הבריטי ביום 19 באפריל 1945. האיום מכל איום במחזות־בלהות אלה היה במחנה ברגן־בלזן, ליד האנובר. „זהו הסיפור הנורא ביותר של המלחמה“⁴⁷ — בכותרת זו פירסמה העתונות הבריטית את תיאורו של אחד מקציני השירות הרפואי בצבא הבריטי, שמתפקידו היה להגיש את העזרה הראשונה לאלפי האנשים הגוועים במחנה זה. התאורים שהושמעו בראדיו הבריטי על „מראה הגויות במחנה בלזן אשר העור על עצמותיהן הרוזות הבריק כגומי מצוחצח“⁴⁸, וצילומי ערימות גופות בני־אדם, שנערמו במחנה כתל־אשפה, הדהימו את העולם, עד כדי השבית את חדות המנצחים. והנה הודיע הראדיו הבריטי, כי בברגן־בלזן רוכזו „אסירים, אזרחי 12 ארצות שבאירופה“⁴⁹. ובדין

⁴⁵ „פאט“, 15 במאי 1944.

⁴⁶ ביולטין של „רויטר“, 19 באפריל 1945.

⁴⁷ The Daily Mail, 19.4.1945

⁴⁸ „דבר“, 27 באפריל 1945.

⁴⁹ „דבר“, שם.

וחשבון של קציני הצבא הבריטי נמסר, כי מספר האסירים שנשארו חיים במחנה הגיע לכדי „28 אלף נשים ו-12 אלף גברים מגרמניה ומשאר ארצות באירופה, ולמזלנו היו ביניהם רק 4 אנגלים”⁵⁰.

כי הרוב המכריע של אסירי מחנה-אימים זה היו יהודים, כי גם בתוכו, בתוך גיהינום זה, היו היהודים נבדלים לרעה מכל יתר האסירים וכי בתוך היהודים, שהיו עוד בחיים עם שעת השחרור, נמצאו אלפים רבים במצב של גסיסה מההרעבה השיטתית של האסירים היהודים שבמחנה — זאת לא סיפרו המקורות הרשמיים. רק שליחו האישי של נשיא ארצות-הברית, ארל הריסון, העזי להודיע בדין-וחשבון שלו, שפורסם ע”י לשכת הנשיא, כי בתוך 23 אלף הקרבנות שנקברו בחודש הראשון לשחרור בברגן-בלזן היו 90 אחוז יהודים⁵¹, וממקורות יהודיים מוסמכים נודע עוד אחר-כך, כי מהיהודים שנמצאו בחיים עם שחרור מחנה זה מתו תוך שבועות מספר ממגפות, מאפיסת הכוחות ומטיפול בלתי-מספיק — עד 13 אלף איש. רק 11 אלף יהודים נשארו בחיים, והם שארגנו את הועד היהודי ואת החיים הציבוריים היהודיים בתוך המחנה. ועד זה העלה את החשבון, כי בברגן-בלזן ניספו יותר מ־30 אלף יהודים.

אחרי זמן קצר לגילוי זוועת ברגן-בלזן הועמדו בפני בית-דין צבאי בריטי המפקד הנאצי של המחנה על עוזריו שנתפסו במקום הפשע. וגם בכתיב-האשמה במשפטם של תלוינים אלו שנפתח ביום 17 בספטמבר 1945 בעיר הגרמנית לונאבורג, דובר על „אורחי 10 מדינות שונות באירופה”, שהיו כלואים במחנה, ועל „13 אלף גוויות שנמצאו שם עם השחרור ועל 13 אלף שמתו אחרי השחרור”⁵². משקיף יהודי במשפט זה העיד, כי במשך 90 הרגעים הראשונים של ישיבת בית-הדין לא נזכרה אף פעם אחת המלה „יהודי”⁵³. קרבנות היהודים הוצגו כקרבנות אלמונים. חסר מיוחד עשה בית-הדין שהרשה את עדי היהודים להופיע בפניו כיהודים. ביום אחד הופיעו

The Horrors of Nazi Concentration Camps in Photographs,⁵⁰
London, 1945.

European Jewry's Plight, The Harrison Report on European⁵¹
Jewry.

⁵² ביולטין של „רויטר”, 17 בספטמבר 1945.

⁵³ „דבר”, 20 בספטמבר 1945.

בבית־הדין נערו יהודיות, אזרחות פולין וגרמניה וכששאלו אותן על לאומיותן לא ענו „פולנית” או „גרמנית”, רק „יהודיה מפולין”, „יהודיה מגרמניה”. ומשקיף יהודי העיד, כי בית־הדין הבריטי היה באותו יום אדיב עד שהרשה לשאול את הנערות האלה על סיבת מאסרן במחנה, וכל אחת מהן ענתה בקול רם: „נאסרתי משום שיהודיה אני!”.

בתשובה קצרה וברורה זו הובע ההבדל בין מצב האסירים היהודים לבין זה של האסירים האחרים במחנה זה ובמחנות אחרים. האחרים נכלאו על כל מיני חטאים שחטאו למשטר הנאצי, ואילו היהודים נכלאו על חטאם האחד — על היותם יהודים.

(4) קברם האלמוני של מיליוני קרבנות היהודים: וגם כשהגיעו ימי הפקודה והשילוח, כשהאנושות הנאורה עמדה לתבוע דין־וחשבון מהנאצים, ולפני בית־הדין העליון של מעצמות־הברית, נגולה כל מסכת הפשעים שלהם — לא באה הטראגדיה היהודית לידי ביטוייה המזעזע. בחודש אוקטובר 1945 החל בנירנברג שבגרמניה משפטם של פושעי־המלחמה הנאציים הגדולים. במשך שנה ומחצה נחקרו ונבדקו ע”י נציגיהם של מעצמות־הברית: בריטניה, ארצות־הברית, רוסיה הסובייטית וצרפת כל הפשעים השונים. ואולם לעם היהודי לא ניתנה האפשרות להתיצב ולהאשים הוא עצמו את משטר המרצחים. הועדה המשותפת של בנות־הברית לחקירת פשעי המלחמה של הנאצים, שהכינה את החומר לכתב־האשמה, לא הסכימה לקבל לתוכה את נציגי העם היהודי, ולמוסדות היהודים המוסמכים לא ניתן לערוך כתב־אשמה נבדל מרוכז. מאת העם היהודי נשללה הזכות להופיע בתביעה מפורשת בשמו הוא כלפי משמידו, להופיע קבל העולם כולו בהארת הטראגדיה היהודית, אשר מסע־ההשמד הנאצי היה שיאה.

אמנם זעיר פה, זעיר שם הוצגו תוך מהלך המשפט בנירנברג מעשי־זוועה שעשו הנאצים ביהודים, ואולם הפשע בהיקפו המלא, לא סוכם, ואופיו לא הואר על הרקע של המציאות היהודית הספציפית. רק בתוך כתב־האשמה הכללי, בפרק הדן ב„פשעים באנושות”, בסעיף „הנגישות מטעמים פוליטיים, גזעיים או דתיים”, הוכנס ענין מעשי האכזריות והרציחות ביהור

דים⁵⁴, וגם זה בדרך הערה, כי „בכמה משטחי הכיבוש הגרמניים הושמדו בשיטתיות קבוצות גזעיות ולאומיות שלמות — וביחוד יהודים”. לתשומת־לב נרגשת יותר זכה האסון היהודי בכתיב־האשמה הנוסף, שהוגש ע”י התביעה הרשמית של ארצות־הברית במשפט נירנברג. הקטיגור האמריקאי הראשי, ג’ונסון, הקדיש חלק ניכר בנאומו־ההאשמה שלו למלחמת ההשמדה הנאצית ביהודים. הוא ציין, „כי מעשי־הפשע המתוכנים הפראיים ביותר נעשו ביהודים”, וקבע כי „בתולדות העולם עוד לא נרשם פשע של השמדת מספר אנשים רב כזה ובמידת אכזריות כזאת”. אותו יום 15 בדצמבר, 1945, שבו נשמעו הדברים האלה באולם בית־הדין העליון בעיר נירנברג, מרכזה הרוחני של הנאציות, והמקור העיקרי להפצת ארס־ההשמדה האנטישמי במלוא תבל, — אותו יום נרשם בקורות המשפט בשם „היום היהודי”⁵⁵, כי בכל יתר ימי המשפט כמעט שהושקעה הטראגדיה היהודית, אשר התדפקה על דלתות בית־המשפט ובידה חשבון־דמים, אשר שום אומה לא ידעה כמותו.

ואולם גם אותו „דורש דם” היהודים הנשפך אשר נשא את דברו במשפט נירנברג, לא ראה את הטראגדיה היהודית אלא כאחת מתופעות־הלני של המשטר הנאצי: „רדיפות היהודים היו תכסיס מחושב יפה של הנאצים”; „האנטישמיות היתה לנאצים אמצעי לעורר התמרמרות ההמונים”; „הרצון להשמיד את העם היהודי שימש מלט לליכוד כל היסודות שבקשר הנאצי” ותו לא. ואף מלה אחת לא מצא להגיד על מהותה של הטראגדיה היהודית מתוך ראייה היסטורית מעמיקה, על מלחמת הנאצים ביהדות משום שהיא זרם רוחני־מוסרי מכריע בהיסטוריה, ועל מארת חולשתו של היהודי הנודד, אשר בכל עת ובכל מקום הוא מטרה מוכנה לכל התפרצות והתפרקות של סערות וסופות. גם באותו „יום יהודי”, יחידי, לא הורעדו כתלי בית־הדין העליון של האומות מזעקתו של העם אשר חיי מיליוני בניו נפסקו בעצם פריחתם, באמצע התפתחותם, בעצם מאבקם. גם אותו יום לא הגיע לאזניהם של שופטי העולם הד תביעתו של אחד מאותם המיליונים שנידונו והובלו לטבח, של משורר יהודי, שפתיל חייו נפסק במשרפות אושווינצ'ים:

⁵⁴ ביולטין של „רויטר”, 18 באוקטובר 1945.

⁵⁵ „הארץ”, 16 בדצמבר 1945.

„הה אל ברמה!“

אקרא רתת:

על מה ולמה?

עמי מת?

על מה ולמה

מת לשוא?

לא במלחמה,

לא בקרב...

נערים. זקנים

גם נשים וטף – –

– – על מה רבונני?

ולמה אל?⁵⁶

גם באותו „יום יהודי“ לא נודעו כל הנוכחים בבית-המשפט, השופטים, החוקרים, הקטיגורים, הסניגורים, הרושמים, העדים, המשקיפים, מתביעותיהם של מיליוני הנרצחים היהודים, אשר צליהם ממלאים את חלל העולם, כי גם מנוחת קבר לא מצאו, כי קברותיהם מרתפים באויר, כדברי אחד מהם, אסיר הגיטו, שרשם בעמדו מעותד לכבשן-האש:

„ארוֹנֶךְ הוּא כְּבֶשֶׁן קְרִמְטוֹרֶיָה.

הַמְכֶּסֶה הַשְּׁקוּף הוּא אֹוִיר.

מִתּוֹךְ אֲרֵצֵת הַהֶסְטוֹרִיָה,

עֵשֶׂן אָדָם חַי מִתֵּמֶר.

לִמְצ־אֶפֶר הַטֶּס־בִּתְבֵּל,

בֵּין אֲדָמָה וּמָרוֹם,

אֵיךְ נִבְיָא אוֹתָךְ לְקִבּוּרַת יִשְׂרָאֵל

אֵיךְ נִחְלֹק לְךָ כְּבוֹד אַחֲרוֹן!⁵⁷

⁵⁶ יצחק קצנלסון, כתבים אחרונים, עמ' 181.

⁵⁷ בתרגום א. לוינסון: „חורבן ומרד של יהודי ורשה“ ע' 205.

טראגדיה זו של מיליונים שנרצחו ובתוך גרונם קריאת השתוממות נחנקת: „על מה, רבוני, ולמה, אל?”; טראגדיה זו של מיליונים, שראו ברגעי חייהם האחרונים, „עשן אדם חי מתמר מתוך ארובת ההיסטוריה” — טראגדיה זו, החורגת ממסגרת כל מושגי האדם הרגילים, כיצד עמדו וצמצמו אותה בסעיף אחד מסעיפי כתב־אשמה ערוך ומסוגנן בהגיון ובסדר? הרי כל נסיון של צמצום כזה הוא סילוף הטראגדיה היהודית בימינו, זיוף ההיסטוריה.

ואולי הוא־הוא שיא ביטויה של הטראגדיה היהודית בימינו, שמסרבים גם להכירה. מעלימים את יהדותם של קרבנות היהודים, כוללים אותם בתוך יתר קרבנות המלחמה כדי לטשטש את המיוחד שבהם, קוברים אותם בקבר אלמוני ואין קובעים עליו גם את הסמל היהודי אשר לא נפרד מהם עד לשערי המשרפות. — את המגן־דוד. אדמת פולין היתה לבית־קברות ענקי לשלושת מיליוני יהודיה ולשני מיליוני יהודים מכל יבשת אירופה, שרוכוזו בה להשמדה. ובפולין זו, החפשית והמשוחררת, אין קובעים בכוונה כל סימן וכל אות יהודי על הקבר האלמוני של קרבנות הנאציות, שכן „חיסול היהודים בפולין היה רק שלב בתכנית היטלראית רחבה יותר”; „כיום אנו יודעים ברור, כי יהודי פולין נרצחו לא בעבור שהיו יהודים, אלא בעבור שהיו יהודים פו ל נ י ים, חלק מהאוכלוסיה הפולנית” — כך אמר אחד מבטאונים של פולין המשוחררת.⁵⁸

על מצבת־הזכרון שהוקמה לכבודם של מיליוני הנרצחים במחנה־ההשמדה במיידאנק, שהיו יהודים ברובם המכריע, חרותה הכתובת: „למיליוני הקרבנות שעונו עד מוות על־ידי הפושעים הגרמניים במיידאנק ובארמון בלובלין, 6 באוגוסט 1944 — העם הפולני”.

האין בזה משום מיצוי כל הטראגדיה היהודית, האם לא נחשפה בזה עד לתהום תהומה? — אין אבן־מצבה לקרבנות היהודים, אין שם וזכר להם. היהודים, שחיהם נלקחו מהם בעבור יהדותם, נלקחה מהם אחרי מותם יהדותם. מות כפול, רצח־משנה. לעם היהודי שנטרף בחמת־טירוף כזו על אדמת גויי אירופה, שבתוכם חי מאות בשנים, עבדם ושירתם במיטב כוחותיו

וכשרונותיו, ובטח בהם, כבטוח אדם באדם, לעם היהודי הנרצח לא יימצא על אדמה זו גם גלעד.

אכן, בבית-קברות יהודי אחד, באחת מעיירותיה של הגולה הנחרבת והשוקעת תימצא מצבה סמלית להרוגי ישראל. על מצבה זו חרות הציון: R. J. F. ראשי-התיבות: "Rein jüdisches Fett", — "שומן יהודי נקי", שהיו מציינות את הסבון הגרמני אשר נעשה משומן עצמות היהודים הנרצחים.

עצם העובדה, שעצמות הנרצחים נוצלו על-ידי הגרמנים לצרכי תעשיה אושרה על-ידי מיסמכים רשמיים. בדו"ח הרשמי של ועדת-החקירה הסובייטית על הגילויים במחנה-המוות שבאושווינצ'ים נקבע במפורש, כי "החל משנת 1943 התחילו הגרמנים להשתמש לצרכי תעשיה בעצמות בני-אדם שלא נשרפו. הם התחילו לטחון את העצמות ולמכור את האבקה לחברת "סטרעם" לשם שימוש בייצור סופרפוספאט. במחנה נמצאו תעודות המספרות, כי לחברה זו נשלחו 112 טונות ועוד 600 קילוגרם אבקת עצמות של גופות אדם"⁵⁹, ובאוסף התמונות של הועדה ההיסטורית שעליד הועד המרכזי ליהודי פולין, בשם "חורבן יהדות פולין", הוצגו צילומים מקוריים מבית-החרושת לסבון מעצמות אדם, שנתגלה בשנת 1945 על-ידי השלטונות הסובייטיים ליד עיר הנמל דנציג⁶⁰. וכן אושר קיום תוצרת גרמנית זו של "סבון יהודי" ע"י הממשלה הפולנית, שהציגה מעטפה מסבון זה בתערוכותיה בחוץ-לארץ⁶¹. לא כל היהודים הנרצחים זכו לקבר של "עשן מתמר" ושל "קומץ אפר הטס בתבל", כי רבים מהם נהפכו לחומר גלמי לסבון-שימוש בשביל המוני העם הגרמני, וסבון זה גם סומן בסימן מיוחד: R. J. F. — "שומן יהודי נקי".

והנה נתגלגלו כמה חתיכות מסבון זה לאחת הקהילות של שרידי היהודים בגלות רומניה, ושם הובאו לקבורה. בדו"ח על מאורע זה נאמר: "ביום 31 בינואר 1946 התקיימה לווייה יחידה במינה בבית-העלמין היהודי של העיר הרומנית פושקאני: ועד העדה היהודית בעיר גילה סבון המסומן

⁵⁹ "איניקייט", מאסקווע, 8 במאי 1945.

⁶⁰ Zagłada Żydówstwa Polskiego, Album Zdjec, Lodz, 1945

⁶¹ "דבר", מאי 1946.

באותיות R. J. F. ופנה לסוחרים ולצרכנים הנוצרים בבקשה למסור לידו את כל כמות הסבון הזה שבידיהם, כדי להביאו לקבר ישראל. ביום הנזכר נערכה לוויית הסבון הזה בהשתתפות כל הארגונים היהודיים ותושבי העיר. יום הלוויה הוכרז ליום אבל ותענית⁶².

קבר סמלי זה בבית-קברות נידח מקפל בתוכו וממצה עד בלי שיור את כל האסון היהודי שאין תואר לו בשפת-אנוש ואין דמיון לו בתולדות האדם, וגם — את ירידתה התהומית של האנושות בתקופת השיא של הציויליזציה האירופית הנוצרית. שלוש אותיות אלו, R. J. F. על קבר-סמל זה, קובעות את המיוחד שבטראגדיה היהודית. כי הלא אויב האנושות בדמות קובעות את המיוחד שבטראגדיה היהודית. כי הלא אויב האנושות בדמות הרוצח הנאצי, אשר, נוסף על היהודים, השמיד גם מיליונים מבני אומות אחרות באירופה, לא יצר לא „סבון פולני“ ולא „סבון רוסי“, לא „סבון יוגוסלאבי“, וגם לא „סבון של צוענים“, כי אם רק „סבון יהודי“. קבר זה הוא קבר-סמל למיליוני קרבנות היהודים שנפלו קרבן על יהדותם. כי רק על קבר-סמלי זה חרות הציון J — יהודי.

⁶² „הארץ“, 25 במרץ 1946.